

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 5 Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Halil INALCIK p. 21-44, March, 2013

İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları *Iran's Nuclear Energy Policy and Its Implications*

Yrd. Doç. Dr. Zafer Akbaş
Düzce Üniversitesi- Düzce
Adem Baş
Düzce Üniversitesi- Düzce

Öz: Bu çalışma İran'ın nükleer enerji politikasını ve yansımalarını ortaya koymaktadır. İran, barışçıl amaçlarla nükleer enerji ürettiğini iddia etse de Batılı güçler bu iddiayı inandırıcı bulmamaktadır. Çalışmada İran'ın nükleer enerji üretmesine yönelik tutumunun, sadece enerji kaynaklı olmadığı, Batılı güçlerle geçmişte yaşadığı sorunların ve çıkar çatışmalarının da sorunun diğer boyutlarını oluşturduğu savunulmuştur. Sorunun kısa vadede çözülmesinin ya da sıcak çatışmaya dönüşmesinin beklenmediği ancak bölgesel tansiyonu her zaman yükseltme potansiyeline sahip olduğu ve güncel gelişmelerin de sorunu tetikleyebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Nükleer Enerji, İran, ABD, Çin, Rusya, Yaptırım, Çatışma

Abstract: This study examines Iran's nuclear energy policy and its implications. Although Iran claims to produce nuclear energy for peaceful purposes, this claim does not convince the Western powers. This article argues that Iran's nuclear energy policy is not solely designed for energy production it also has a different dimension stemming from Iran's conflicts with the West. It is not expected that the problem in the short term would escalate into a war, but it has the potential of increasing the regional tension.

Key Words: Nuclear Energy, Iran, USA, China, Russia, Sanction, Conflict

Giriş

Kendine özgü siyasi tarzı, tarihi, zengin enerji kaynakları ve kültürü ile İran; dünyanın tek Şii teokrasisidir. Hem devrimci bir rejime hem de oldukça geleneksel ve muhafazakâr bir topluma sahiptir. Bu yönleriyle İran emsalsiz bir örnektir ve Batı siyasi analizlerinin standart ölçütlerine uymamaktadır.

İran dünyada iç dinamikleriyle ön plana çıkmasıyla birlikte jeostratejik önemiyle de ön plana çıkmaktadır. Orta Asya, Hazar Havzası ve Ortadoğu üçgeninin tam ortasında bulunması da İran'ı önemli kılmaktadır. İran'ın içinde bulunduğu bölge, enerji kaynakları bakımından, dünyanın kalbi konumundadır.

Enerji kaynaklarına olan ihtiyacın her geçen gün artması ve gelecekte daha fazla ihtiyaç duyulacak olunması, dünya devletlerinin enerji politikalarını tekrar gözden geçirmesine

sebeplere olmuştur. Ortaya çıkan enerji krizleri ile birlikte rekabetçi bir enerji sektörü oluşturmak, enerji çeşitliliğini sağlamak, yeni teknoloji ve alternatif enerji kaynaklarını kullanmak ülkelerin her zaman vazgeçilmez stratejik hedefleri olmuştur. Ayrıca enerjide dışa bağımlı olmanın sadece bir büyük ekonomik sorun değil aynı zamanda önemli bir güvenlik sorunu olarak algılanması enerjinin ve enerji bölgelerinin stratejik önemini arttırmaktadır.

İran'ın nükleer güç olmak üzere yaptığı çalışmalar ile nükleer enerji ve gelişim sürecine ek olarak İran'ın nükleer enerji politikası çalışmanın ilk bölümlerinde anlatılmaya çalışılmıştır. Daha sonraki bölümlerde, uluslararası yaptırım türleri ve İran'a yönelik yaptırımların kilometre taşlarına dair süreci takiben konu ile ilgili Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi(BMGK) kararları incelenmiştir. Son bölümlerde ise İran'ın nükleer enerji politikasının küresel ve bölgesel yansımaları ile İran'ın belli başlı dünya aktörleriyle ilişkileri ele alınmıştır.

Çalışmanın ana konusunu İran'ın nükleer politikasının temel esasları ile bunun uluslararası toplumdaki yansımaları oluşturmaktadır. Bunları saptamak için sorunun geçmişi, nükleer enerjinin stratejik önemi, ambargo kararları ve Batı ile İran arasında yürütülen diplomatik ilişkilerin seyri de ele alınmıştır. Çalışma devletlerarası ilişkilerde, idealist yaklaşımdan öte realist bir yaklaşımın hakim olduğu varsayımından hareketle; çıkar ve güç odaklı bir süreç olarak İran'ın nükleer politikasının yansıma bulduğu anlayışıyla ele alınmıştır.

Çalışmada İran ile BMGK'nın beş daimi üyesi, Amerika, İngiltere, Rusya, Çin, Fransa ve BMGK'nın günümüz itibarıyla geçici üyesi Almanya(P5+1) arasında yakın döneme ait süreç ile güncel gelişmelerin de analize dahil edilmesiyle sürece dair oluşması muhtemel şeklin daha iyi ortaya çıkacağı değerlendirilmiştir. Böylelikle İran'ın nükleer enerjiden vazgeçmeyeceği ama aynı zamanda diplomasinin sunduğu olanakları da sonuna kadar kendi lehine kullanacağı hipotezi savunulmuştur.

Nükleer Enerjinin Kullanımı ve Gelişim Süreci

Nükleer enerji; atom çekirdeğinin parçalanmasına bağlı olarak açığa çıkan ısı enerjisinin, teknoloji vasıtasıyla kontrol edilmesi sonucu elde edilen enerji türüdür. Günümüzde, yaygın kullanım alanı elektrik üretimi olup, nükleer reaktörlerde doğal veya zenginleştirilmiş uranyum ve toryum yakıt olarak kullanılmaktadır.¹

Bu enerji türü kullanım amacına göre barışçıl amaçlar veya nükleer silah üretiminde kullanılabilir. Örneğin elektrik enerjisi üretmek için nükleer reaktörde kullanılacak uranyumun %2 ila %3 oranında zenginleştirilmesi, tıbbi amaçlar için zenginleştirilmesi gereken uranyum miktarının %20 civarında ve nükleer silah üretimi için bu oranın % 90'dan fazla olduğu kabul edilmektedir.² Nükleer enerjinin barışçıl amaçlı kullanımı 1930'lu yıllara dayanmasına karşılık, deneysel anlamda ilk nükleer reaksiyon Enrico Fermi tarafından 2 Aralık 1942'de Şikago Üniversitesi'nde gerçekleştirilmiştir.

Nükleer enerji bir taraftan ekonomik, diğer taraftan stratejik özelliği olan bir enerji türüdür. Söz konusu enerjiyi elde eden ülke, diğer ülkelere göre ekonomik ve politik bakımdan bir "üstünlüğe" sahip olabilir. Nükleer enerji sahipliğinin ekonomik boyutu dışındaki stratejik önemi; kullanımından öte, caydırıcılığında gizlidir. Yani nükleer enerjiye daha doğrusu

¹ Uğur İnol, "Türkiye'nin Enerji Sorunu ve Nükleer Enerji", http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/625abb8e458a797_ek.pdf?dergi=JEOLAJ%C4%25B, (26.01.2011): 8

² Atilla Sandıklı, "İran'ın Jeopolitiği, ABD ve Türkiye", <http://www.tuicakademi.org/index.php/yazarlar/73-atilla-sandikli-tum-yazilari/413-iranin-jeopolitigi-abd-ve-turkiye>, (23.11.2011): 1

nükleer silaha sahip olan ülke, kendisine yönelebilecek tehditleri engelleyebilme yeteneğine sahip olmuş olur.

Nükleer enerji sahipliğinin ikinci önemli boyutu ekonomiktir. Kıt enerji kaynaklarının söz konusu olduğu günümüz uluslararası ortamında, yeterli nükleer enerjiye sahip olan ülke, dışa bağımlılığını ortadan kaldırarak, rekabet avantajı elde etmektedir. Günümüz devletleri için en büyük ekonomik sorunlardan biri, enerji ihtiyacının karşılanması amacıyla çoğunlukla diğer aktörlere kaynak aktarmaktan kaynaklanan cari açığıdır. Cari açığın en büyük nedenlerinden biri, enerji nedeniyle döviz çıkışının gerçekleşmesidir. Bu nedenle nükleer güce sahip olan ülke, cari açığa karşı önemli bir avantaj elde etmiş olmaktadır. Bu yönüyle nükleer enerjinin kalkınma bakımından son derece önemli bir unsur olduğu ortadadır. Ayrıca ekonomik bakımdan dışa bağımlı olmak, günümüzde sadece ekonomik bir sorun değil aynı zamanda bir güvenlik sorunu olarak da değerlendirilmektedir.

İlk nükleer reaktörler, Soğuk Savaş'ın başlarında ABD ile SSCB arasında yaşanan rekabetin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.³ Bu enerji kaynağı, 16 Temmuz 1945 tarihinde, ABD'nin New Mexico eyaletinde denenmesine karşın; dünya nükleer enerji terimini resmi olarak ilk defa II. Dünya Savaşı esnasında Japonya'nın Hiroşima (6 Ağustos 1945) ve Nagazaki (9 Ağustos 1945) kentlerine atılan atom bombalarıyla duymuştur.⁴ Nükleer silahları geliştirerek insanlık tarihi boyunca savaş ortamında ilk kez kullanan ülke olan Amerika Birleşik Devletleri(ABD), Hiroşima ve Nagazaki'de etkilerini en açık şekilde gördüğü nükleer teknolojinin yayılmasını engellemek düşüncesiyle, belli bir süre bu alanda gizlilik politikası izlemiştir. Hatta kendisine yardımcı olan ülkelerle dahi bu konudaki imkân ve kabiliyetlerini paylaşmak yanlısı olmamıştır.⁵ Bu silah yok edici, güçlü bir enerjiye sahiptir. Atıldıktan birkaç saniye sonra, canlıları yakmak, binaları yıkmak suretiyle yok eder. Körlük, kısırlık, kanser gibi birçok yan tesirleri yıllarca devam eder.⁶

ABD'yi nükleer silah sahibi olma konusunda sırasıyla SSCB (1949) ve İngiltere (1952) izlemiştir. 8 Aralık 1953'te dönemin ABD Başkanı Dwight Eisenhower'ın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı "Barış için Atom" olarak tanımlanan konuşmasıyla devam eden süreçte, ABD yönetimleri öncelikle dost ve müttefik olarak gördükleri ülkelere küçük çaplı araştırma reaktörleri vermiştir. Bu çerçevede 1955 yılında 5 Mega Watt Termal(MWth) çaplı, küçük bir araştırma reaktörü, Tahran Üniversitesi'nde kurulmuştur.⁷

Enerji üretimi için gerçekleştirilen nükleer çalışmaların yanı sıra, zamanla nükleer patlamaları gerçekleştirebilen devlet sayısının çoğalması, söz konusu çalışmaların denetim altına alınması gereğini doğurmuş ve 1957 yılında Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu(UAEK) kurulmuştur. UAEK'nın başlıca hedefi; atomik enerji kullanımını tüm dünyaya barış, sağlık ve

³ Metin Yıldırım ve İbrahim Örnek, "Enerjide Son Seçim: Nükleer Enerji", sbe.gantep.edu.tr/~sbd/index.php/sbd/article/download/6/5, (23.11.2011): 2

⁴ Kadir Temurçin ve Alpaslan Aliağaoğlu, "Nükleer Enerji ve Tartışmalar Işığında Türkiye'de Nükleer Enerji Gerçeği", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/33/823/10456.pdf>, (25.11.2011): 2

⁵ Mustafa Kibaroglu, "İran'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler", <http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/Kibaroglu-HarbAkademileri-Sempozyum-Iran-Mart2006.pdf>, (23.11.2011): 1

⁶ Temurçin ve Aliağaoğlu, A.g.m. s. 2

⁷ Mustafa Kibaroglu, "İran'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler", s.1

refah için yaymak ve genişletmektir.⁸ Nükleer silaha sahip olmayan devletlerin nükleer kapasite kazanma yönünde girişimlerde bulunması, UAEK'nın yanı sıra bir başka önlemin alınmasını da gerekli kılmıştır. Yapılan çalışmaları takiben 1968 yılında Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (Non Proliferation Treaty–NPT) imzalanmıştır.⁹

NPT'ye taraf olan ülkelerin antlaşma hükümlerince, en geç altı ay içerisinde tüm nükleer tesisleri hakkında kapsamlı bildirimde bulunması ve denetlemelerin hangi usul ve esaslara göre, hangi tesislerde yapılacağını tayin ve tespit edileceği bir doküman imzalaması gerekmektedir.¹⁰ Söz konusu antlaşma ile 1 Ocak 1967 öncesinde nükleer silah ve nükleer patlayıcıları üreten devletler “nükleer devlet” olarak kabul edilmiştir. Antlaşma sahip olunan teknolojik bilgilerin hiçbir şekilde devir edilemeyeceğini, nükleer silah sahibi olmayan hiçbir devletin teknolojik bilgileri hiçbir şekilde almak istemeyeceğini belirtmektedir. Bu antlaşma UAEK'nın denetiminin yanı sıra barışçıl amaçlar doğrultusunda nükleer faaliyetler yürütülebileceğini, nihayetinde anlaşmaya taraf olan ve elinde nükleer silah bulunduran devletlerin zamanla silahsızlanmaya gideceğini belirten hükümler içermektedir.¹¹

1970'li yıllarda petrole ilgili enerji krizi, bu enerjiye bağımlı ülkeleri büyük ölçüde nükleer enerjiye sevk etmiştir. Nükleer enerji teknolojisinin gelişmesine bağlı olarak nükleer santrallerin kurulmasının yanı sıra ülkeler nükleer teknolojiyi caydırıcı bir güç olarak da elde etmek istemişlerdir.¹² Nükleer enerji, bilinen kaynakların dışında yeni enerji üretim kaynaklarının saptanamaması, kullanılan yakıtın temin edilmesinde ve saklanmasında sağladığı avantajlar; karbondioksite neden olmaması gibi nedenlerden ötürü tercih edilmektedir.¹³ Tüm bunlara paralel olarak, nükleer enerjinin dünya elektrik üretimindeki payı sürekli artış göstermiştir. Örneğin, Fransa'da elektriğin %77'si nükleer enerjiden sağlanmaktadır.¹⁴ Bu avantajıyla Fransa, nükleer enerjiye dayalı bir enerji ihracatçısı konumundadır. Günümüzde, Türkiye'nin yanı sıra gelişmekte olan birçok ülke nükleer santral inşasından vazgeçmiş değildir. Bunun sebebi, söz konusu ülkelerin ithal ederek kapattıkları enerji açıklarının çok yüksek olan maliyetini düşürmek istemeleridir.¹⁵

Nükleer enerjinin çevreye negatif etkisi, çoğu diğer kaynaklara göre daha azdır.¹⁶ Durum böyle olmasına rağmen radyoaktif atık sorunu, çözümü zor bir problem olmaya devam etmiştir.¹⁷ Genel olarak nükleer santraller pahalı, kuruluşu ve sökülmesi problem teşkil eden,

⁸ Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, “Orta Doğu'da Güncel Güvenlik Sorunları”, http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/ortadogu_rapor.pdf, (24.11.2011): 15

⁹ Mustafa Kibaroglu, “Enerji mi? Silah mı? Nükleer'in İki Yüzü”, <http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/Kibaroglu-AvrasyaDosyasi-Nukleer-04Haziran2005.pdf>, (26.11.2011): 2

¹⁰ Mustafa Kibaroglu, “Kuzey Kore'nin Nükleer Silah Programı: Sebepler ve Sonuçlar”, *Uluslararası İlişkiler*, (Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004): 154-172.

¹¹ Bahçeşehir, “Orta Doğu'da Güncel Güvenlik Sorunları”, s. 15

¹² Uğur İnoğlu, A.g.m. s. 2

¹³ çevreonline, “Enerji Çeşitleri”, <http://www.cevreonline.com/yakitlar/enerji2.htm#nukleer>, (27.11.2011), s.1

¹⁴ Mete Yüksel, “Nükleer Enerji ve Türkiye”, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1261/nukleer_enerji_ve_turkiye, (27.11.2011).

¹⁵ Yıldırım ve Örnek, A.g.m. s. 6

¹⁶ çevreonline, A.g.e. s. 1

¹⁷ Enerji ve Çevre Teknolojileri Strateji Grubu, “Vizyon 2023 Projesi”, <http://www.eteat.gazi.edu.tr/makale/enerji-cevre.pdf>, (25.11.2011): 17

rutin olarak doğaya radyasyon yayan santrallerdir. Dahası nükleer santrallerin sürekli denetlenmesi ve terör v.b. saldırılara karşı korunması gerekmektedir.¹⁸

Bir nükleer santralin güvenli bir biçimde işletilmesi için gerekli olan bütün önlemlere karşın teknik, teknolojik ve ekonomik açılardan hesaba katılmayan veya katılması mümkün olmayan olasılıklar vardır. Doğal afetler ve reaktör operatörü hataları sonucu, hesapta olmayan nükleer bir kazanın meydana gelmesi olasılığı her zaman vardır. “Çernobil” ve “Fukuşima” Santralı kazaları gibi örnekler, her türlü teknik ve teknolojik alt yapının var olmasına rağmen hesapta olmayan kazaların olması olasılığının hiçbir zaman sifra indirilemeyeceğini göstermiştir.¹⁹

İran’ın Nükleer Enerji Politikası

Toplum bilimlerindeki pek çok kavram gibi “politika” kavramı da farklı şekillerde tanımlanan ve farklı bilim adamları tarafından farklı anlamlar yüklenen bir kavramdır. Kimilerine göre siyaset aslında bir savaş, bir çatışma iken diğer bazılarına göre toplumsal ahengi sağlayan bir mekanizmadır.²⁰ İran’ın nükleer enerji politikası dış politikasının bir uzantısıdır. İran dış politik tutumunu bölgesel ve küresel tehdit ve fırsatları da göz önünde bulundurarak belirlemektedir. İran nükleer çalışmalarının politik tutumlarla beslemekte ve politik yöntemleri kullanarak geliştirmektedir. İran’ın konuya dair tutumu savaşa varmayan bir çatışma örneği olarak varlığını sürdürmektedir.

İran dış politikasının belirlenmesindeki en etkili unsurlardan biri ABD ile olan ilişkileridir. ABD ve İran arasında 1970’li yıllara kadar iyi ilişkiler söz konusu iken 1979 devrimi ile Humeyni’nin iktidara gelmesi ve ardından İran-İrak Savaşı’nda ABD’nin Irak’ı desteklemesi ilişkilerin adeta kopmasına neden olmuştur.²¹

İran’ın nükleer enerji politikasının diğer önemli bir boyutu da; ABD, İran’ın nükleer enerji üretmesine karşı çıktıkça, İran iktidarlarının iç politik destek toplamasıdır. Halk tepkisini, İran yönetimine destek vermek suretiyle göstermektedir. Bu nedenle İran rejiminin nükleer enerjiyi bir iç politika malzemesi olarak da kullandığı görülmektedir. Başka bir söyleyişle nükleer güç sahibi olmak, İran’ın bölgesel politikalarına da uymaktadır. İran, bir taraftan nükleer güç ile bölgedeki rakiplerinden olan Mısır ve Türkiye’ye “üstünlük kurmakta” diğer taraftan “düşman” olarak nitelediği İsrail’e karşı nükleer enerjiyi bir güvence olarak değerlendirmektedir.

İran’ın dış politikasını son yıllarda terörizm, Ortadoğu’daki barış sürecinin önünü tıkamak, Kitle İmha Silahı(KİS) üretmek ve belki de en önemlisi nükleer enerji çalışmaları kaynaklı sorunlar şekillendirmiştir.²² Örneğin, İran Ulusal Direniş Konseyi’nin eski bir üyesi olan Ali Rıza Caferzade, Ağustos 2002’de İran’ın Natanz ve Arak’taki gizli nükleer tesislerini dünyaya duyurmuştur. Devam eden süreçte, başta ABD olmak üzere diğer ülkeler İran’ı NPT’yi ihlal etmek ve nükleer füzeler geliştirmekle suçlamıştır.²³ Çünkü İran’ın

¹⁸ Seçim Ütük, “Nükleer Enerji ve Türkiye”,

http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=19:nuekleer-enerji-ve-tuerkiye&catid=6:nuekleer&Itemid=55, (27.11.2011): 1

¹⁹ Necmi Dayday, “Nükleer Enerji ve Nükleer Santral Kazaları”, <http://www.trntp.org/trntp-haberler/135-nuekleer-enerji-ve-nuekleer-santral-kazalari.html>, (27.11.2011): 1

²⁰ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, (MKM Yayıncılık, Bursa, 2011): 148.

²¹ Zafer Akbaş, *Irak Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye*, (Barış Kitap, Ankara, 2011): 65.

²² Defne Atasoy, *İran’da Şah Sonrası Nükleer Enerji Politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.129

²³ Mehmet Dalar, “İran’ın Nükleer Programı: Uluslararası Hukuk Bağlamında Bir Analiz”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, (Cilt 7, No 24, 2008): 282.

geliştirebileceği nükleer silahlarını sahip olduğu uzun menzilli balistik füze sistemleriyle birleştirmek suretiyle kullanma olasılığı, uluslararası camiada büyük bir tehdit olarak algılanmıştır.²⁴

Günümüz İran petrol rezervi dünya petrol rezervlerinin %9'unu ve doğalgaz rezervleri ise dünya doğalgaz rezervlerinin %18'lik kısmını oluşturmaktadır.²⁵ Bu bağlamda, İran'ın nükleer çalışmalarının güvenilir bulunmamasının en önemli nedeni, zengin enerji yataklarına sahip olmasına rağmen nükleer teknolojiye sahip olma çabası içinde olmasıdır. Örneğin, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü(OPEC) içinde nükleer güç olmaya çalışan tek ülke, İran'dır.²⁶ İran'ın Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'ndaki jeopolitik ve stratejik konumu, "nükleer devlet" olmanın ötesinde bir anlam kazandırmaktadır. Gerçek şu ki İran, nükleer reaktörlere ihtiyaç duymayacak durumda olmasına rağmen nükleer alandaki teknolojik gelişmelerden yararlanmak istemiş ve 1960'lı ve 70'li yıllarda ABD dâhil olmak üzere birçok batılı devletten yardım görmüştür.²⁷

Pakistanlı bilim adamlarından, özellikle de Dr. Abdulkadir Han'dan destek alan İran, kısa sürede U-235'i, U-238'den ayırıştırma sürecinin önemli bir safhası olan soğutmanın olmazsa olmazı santrifüj sistemini kurarak, zenginleştirilmiş uranyum üretmeyi başarmıştır. Ancak kullandığı teknoloji ABD'nin 1944 yılında kullandığı yöntem olduğundan üretim miktarı oldukça azdır. Buradan anlaşılan şu ki İran'ın nükleer teknolojisi günümüz büyük devletlerin nükleer teknolojisine göre eski ve çok geri durumdadır.²⁸ Böyle de olsa İran zamana karşı bir yarış başlatmış durumdadır.

Şah Rıza Pehlevi döneminde İran, ABD'nin SSCB'yi gözetlemesine ve topraklarını kullanılmasına izin vermiş, karşılığında İran'a bölgesel güç haline gelebilmesi için tüm modern askerî teçhizat ve silahlar sağlanmıştır.²⁹ O dönemlerde ABD'nin Orta Asya'da ilgisini çeken yegane hedef olan SSCB'nin bu bölgede nükleer silah denemeleri yapmasıydı. Bu denemeleri izlemek için uzun süre, İran ve Pakistan'daki üslerden kalkan casus uçaklar Orta Asya üzerinde uçuşlar yaparak bilgi toplamışlardır.³⁰

İran'ın nükleer programının ilk ve en önemli destekçilerinden birisi Hindistan olmuştur. Hindistan, İranlı bilim adamlarına eğitim vererek programa destekte bulunmuştur. İran'ın programına en önemli desteği veren ülkelerden biri Hindistan olsa da Batı Almanya, Rusya ve Çin de İran'ın nükleer programına destek vermişlerdir.³¹

1973 yılında İran, dört katına çıkan petrol fiyatları sonucu büyük bir gelir akışına sahip olmuştur. Şah Rıza Pehlevi, sunulan teklifler sonucu bir açıklama yaparak "gelecek yirmi yılda

²⁴ Dilek Aydın ve Arif Tekbıyık, "İran Nükleer Programının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2007, (5): 105

²⁵ Sandıklı, A.g.e. s. 1

²⁶ Ali Bülent Uşaklı, "Nükleer Güç Olarak İran'ın Uluslararası Sistemdeki Yeni Konumu ve Konunun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, (No 13, Mayıs 2009): 110.

²⁷ Mustafa Kibaroglu, "İran Bir Nükleer Güç mü Olmak İstiyor ?", *Avrasya Dosyası-İran Özel Sayısı*, (Cilt 5, No 3, 1999): 271-282.

²⁸ Ata Atun, "[İran'ın Nükleer Tesisinde Patlama \(1\)](http://www.ataatun.org/iranin-nukleer-tesisinde-patlama-1.html)", <http://www.ataatun.org/iranin-nukleer-tesisinde-patlama-1.html>, (30.01.2013).

²⁹ Aydın ve Tekbıyık, A.g.m. s. 9

³⁰ Erhan Çağrı, "ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri", *Uluslararası İlişkiler*, (Cilt 1, Sayı 3, Güz 2004): 123-149.

³¹ Chris Quillen, "Iranian Nuclear Weapons Policy: Past, Present and Possible Future", *Middle East Review of International Affairs*, (Vol. 6, No. 2, June 2002): 18-19.

20 bin megavatlık nükleer enerji elde etmeyi” amaçladığını açıklamış ve bu kapsamda Avrupalı ve Amerikalı firmalar ile ortak projeler yürütmüştür.³² Şah 1979’da, Humeyni yandaşları tarafından devrilmiş ve ülkeden uzaklaştırılmıştır. Bu uzaklaştırmayla birlikte İran’ın bölgedeki rolü de değişmiştir. Süreç içerisinde İran ABD ile ilişkilerini koparmış, İsrail için bir tehdit haline dönüşmüş, adeta bölgede dışlanan bir konuma gelmiştir.³³

Devrim İran’ın nükleer çalışmalarını da ciddi şekilde etkilemiş, devrimin ardından değişen iç ve dış politikalarla nükleer çalışmalar da durdurulmuştur.³⁴ Bu süreçte İran’da devrim yanlısı Amerika karşıtı bir gurup öğrenci, Amerikan Büyükelçiliği’ni basmış ve 52 ABD görevlisini 444 gün boyunca esir tutmuşlardır.³⁵ Elçilik görevlilerini kurtarmaya yönelik ABD operasyonları ise başarısızlığa uğramıştır. Amerika’nın askeri yedek parça, petrol ihracı ve Amerikan bankalarında İran’a ait tüm mevduatların dondurulması gibi önlemleri içeren yaptırım dalgasından yaklaşık bir sene sonra rehinelere serbest bırakılmıştır.³⁶

Devrim sonrası İran her hareketi izlenir bir ülke konumuna gelmiş ve gerek coğrafi konumu gerekse dış politikadaki duruşu ile Ortadoğu’nun önemli aktörlerinden biri konumuna gelmiştir. Saddam Hüseyin’in bölgedeki karışıklıktan faydalanmak isteğiyle İran’a saldırması ve savaşta kimyasal silah kullanmasıyla başlayan³⁷ İran-İrak Savaşı’nda 1 milyon civarında insan hayatını kaybetmiş ve yaklaşık 150 milyar dolar tutarında maddi kayıp meydana gelmiştir. Bu savaşta Irak, Batı’dan açık bir destek görmesine rağmen savaşın bir galibi olmamıştır.³⁸

Savaş sırasında ABD kökenli silahlarına yedek parça bulmakta zorlanan İran, ordusunu yeniden donatmak için SSCB ve Çin silah sistemlerine yönelmek zorunda kalmıştır. O dönemde SSCB’nin hem Irak hem İran ile iyi ilişkilere sahip olmasından ötürü, İran için bu ilişki günümüze değin yaşamsal önem arz etmektedir.³⁹ Umulanın aksine savaş İran açısından birleştirici bir rol oynamış ve devrim daha da güçlenmiştir.⁴⁰ Savaş sırasında SSCB gibi müttefik ülkelerden istediği yardımı alamayan İran, balistik füze ve nükleer programına da hız vermiştir. Savaştan günümüze İran’ın nükleer yakıt üretimi için gerekli olan ilk aşamayı neredeyse tamamlamış olduğu, dahası Tahran’ın kıtalar arası balistik füze planlarının da bulunduğu iddia edilmektedir.⁴¹

Genellikle İranlı politikacılar, nükleer silah ve nükleer enerji arasında ayırımın dikkate alınması gerektiğini vurgulamakta ve sadece nükleer enerji elde etmek istendiğini açıklamaktadırlar. Onlara göre tıp, tarım ve elektrik üretimi gibi barışçıl amaçlar için nükleer

³² Aydın ve Tekbıyık, A.g.m. s. 5

³³ Tuğçe E. Öztürk, “Yeni Dönem Türkiye-ABD İlişkileri: Fırsatlar ve Riskler”, <http://www.tasam.org/Files/PDF/abdsonucraporu.pdf>, (03.11.2011): 29

³⁴ Ali Bülent Uşaklı, “Nükleer Güç Olarak İran’ın Uluslararası Sistemdeki Yeni Konumu ve Konunun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, s. 107-111

³⁵ Umut Yavaş, *Yeni Dünya Düzeninde Ekonomik Yaptırımların Stratejik Kullanımı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.79

³⁶ Yavaş, A.g.e. s.79

³⁷ Bahçeşehir, “Orta Doğu’da Güncel Güvenlik Sorunları”, s. 20

³⁸ Ali Bülent Uşaklı, *Savaşın Dönüşümünde Teknolojik Gelişmelerin Etkisi*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.121

³⁹ Atay Akdevelioğlu, “İran İslam Cumhuriyeti’nin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları”, *Uluslararası İlişkiler*, (Cilt 1, Sayı 2, Yaz 2004): 131.

⁴⁰ Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, “İran’ı Anlamak”, <http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/irani-anlamak.pdf>, (28.11.2011): 23

⁴¹ Zbigniew Brzezinski ve Robert M. Gates, *İran’ın Zamanı Geldi*, (Profil Yayıncılık, İstanbul, 2004): 39-40.

enerji sahibi olmak bir haktır.⁴² Batıya yönelik açıklamalarında ise bir taraftan nükleer enerji üretme isteklerinin tamamen barışçıl amaçlı olduğunu vurgularken, diğer taraftan nükleer silah üretmek ve kullanmalarının söz konusu olmadığını ayrıca bunun kendi inançlarına da uymadığını dile getirmektedir.

İran, taraf olduğu NPT anlaşmasını ileri sürerek nükleer enerji politikasını savunmakla birlikte elektrik üretimi için gerekli olan yakıt çubuklarını dış kaynaklardan güvenli olarak sağlayamayacağını ve bu nedenle de nükleer tesis inşa etmek zorunda olduğunu iddia etmektedir. Bu gibi iddialarla başta ABD olmak üzere diğer küresel aktörleri ikna etmekte güçlük çekmektedir. Çünkü UAEK'ya eksik bilgi vermesi ve uranyum zenginleştirme teknolojisi ve yakıt döngüsünün tüm haklarına sahip olmak iddiasından vazgeçmemesi kuşku doğuran başlıca unsurlardır.⁴³ Belki de İran'ın karşılaştığı bunca güçlüğün sebebi, bölgede "domino etkisi" oluşturabileceği ve bunun sonucunda zaten var olan huzursuzluğa ilaveten nükleer silahlarında güç dengesi senaryosuna girebilme ihtimalinin var olmasıdır. Batı için adeta enerji merkezi olan Ortadoğu'da dengeleri değiştirecek güçlü bir İran'ın istenmeyişi ve ABD'nin stratejik müttefiki olan İsrail'in "tehdit altında olması" gibi unsurlar da İran'ın nükleer politikasına yönelik kuşku artıran unsurlar olarak ifade edilebilir.

İran'a Yönelik Uluslararası Yaptırımların Arka Planı

Uluslararası ilişkiler, genelde bir güç mücadelesinden oluşmaktadır ve bu mücadelenin başlıca araçları; diplomasi, yaptırım ve savaş olarak sayılmaktadır. Ünlü bir Fransız siyaset bilimcisi ve diplomatının "Hiçbir şey silahla kazanılan zafer kadar geçici değildir" önermesi pek çok kez doğrulanmıştır.⁴⁴ Savaşın son çare olduğunu varsayarsak, yaptırım ilk akıllara gelen ve çok sık kullanım alanı bulan bir tercih olmaktadır. Uluslararası politikada ise yaptırımın ekonomik, politik ve askeri araçlar aracılığıyla kullanımı yaygındır. Bu yönü ile İran'a yönelik yaptırımlar uluslararası politikadaki yaptırımların önemli bir örneğini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda yaptırım, bir ülkede politik karar vericilerin uyguladıkları iç ve dış politikaları değiştirmek veya yönlendirmek amacıyla hedef ülkeye yapılan siyasi, sosyal, ekonomik müdahalelerin tümünü kapsayan bir olgu olarak tanımlanabilir.⁴⁵ Uluslararası ilişkilerde yaptırım, oldukça hassas ve önemli bir konudur. Günümüzde ülkeler arası anlaşmazlıkların çözümünde silahlı kuvvetleri kullanmanın ekonomik açıdan masraflı oluşu ve başvuran ülkeye karşı oluşacak negatif dünya kamuoyu baskısı, devletleri silahlı çatışmaya girmekten büyük ölçüde alıkoymaktadır. Yaptırım evrensel, bölgesel, ülkesel veya bireysel bazda uygulamaya konulabilir.⁴⁶ Örneğin, bazı uygulana gelmiş uluslararası yaptırım türleri; psikolojik, politik, ekonomik, finansal, fiziksel yaptırımlardır.

Uluslararası politikada bazı yaptırım türleri sıkça rağbet görmektedir. Bunlardan biri olan Ekonomik yaptırım; devlete gelir sağlama ve yerli sanayiye dış rekabetten koruma amacıyla alınan bir tür vergi olan tarife, ithal mal hacmini fiziki miktar veya değer olarak sınırlandırmak olan kota ve döviz piyasasına müdahale ile diğer ülke mallarının girişinin engellenmesi şeklinde uygulama alanı bulmaktadır. Bu araçlara ek olarak boykot, ambargo,

⁴² Ali Bülent Uşaklı, *Savaşın Dönüşümünde Teknolojik Gelişmelerin Etkisi*, s. 111-112

⁴³ Bahçeşehir, "İran'ı Anlamak", s. 22

⁴⁴ Politik Akademi, "Psikolojik Savaş Kavramı ve Uluslararası İlişkiler", <http://www.politikakademi.org/2011/01/psikolojik-savas-kavrami-ve-uluslararasi-iliskiler>, (24.01. 2012)

⁴⁵ Yavaş, A.g.e. s.3

⁴⁶ Bilal Karabulut, "Uluslararası Yaptırımların Hukuksal Bir Analizi", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, (Cilt 3, Sayı 12, 2007): 15-40.

abluka, misilleme, zararlar karşılık gibi siyasal yönü ağır basan araçlar da mevcuttur.⁴⁷ Bu tür araçların etkililiğini daha iyi anlamamız için vereceğimiz örnek yardımcı olacaktır. AB'nin İran'dan ithal etmiş olduğu petrole ambargo açıklamaları, ABD'yi memnun etmiş karşılık olarak İran Basra Körfezi'ndeki askeri tatbikatları artıracaklarını devamında Hürmüz Boğazı'ndan petrol geçişini engelleyeceğini duyurmuştur. Dahası bunların sonucunda da petrol fiyatlarının yükseleceğini bile iddia edilmiştir.

Uluslararası alanda işbirliği ve uyumun giderek artması, pek çok konuda bir uluslararası ortak bilincin oluşmasına neden olmuştur. Bu durum devletlerarasında ortak örgütlenmelerin kurulmasını kolaylaştırmakla kalmayıp birlikte ortak karar verme imkânı sağlamıştır. Bazen bu örgütler, üye ülkelerin birinin veya birkaçının görüşleriyle zıt ya da muhatap ülkelerin hoşlanmayacakları kararlar alabilmektedir.⁴⁸ Örneğin, UAEK'nın aldığı kararlar ve geliştirdiği politikalar, genel olarak temsil ettikleri hükümetlerin politikalarından pek fazla bir farklılık göstermese de bu farklılık bazen belirgin biçimde de ortaya çıkabilmektedir. Ali Rıza Caferzade örneği ile başlayan süreci takiben oluşan tepkiler sonucunda, İran aleyhine gerçekleşen bazı gelişmeler aşağıda ifade edilmiştir.

Eylül 2003'de UAEK, nükleer silah programı geliştirmedeğini ispatlaması için Tahran'a birkaç hafta süre vermiştir. 14 Haziran 2004'te İran, nükleer faaliyetlerine ilişkin incelemede tam işbirliği sergilememesi sebebiyle UAEK tarafından eleştirilmiştir. Eylül 2005'te, AB tarafından sunulan ilk teşvik paketini uygun bulmayan Tahran, uranyum dönüşümüne yeniden başladığını duyurmuştur. UAEK, bunun üzerine İran'ın güvence yükümlülüklerine uymadığını belirten bir kararı kabul etmiştir.

UAEK, 4 Şubat 2006'da mühürlerin sökülmesi gerekçesiyle, İran dosyasını BMGK'ya sunmuştur.⁴⁹ AB, 27 Şubat 2007'de İran'ın nükleer programına destek veren satışları, teknik yardımı, eğitimi ve yatırımları yasaklayan yaptırımları kabul etmiştir. 14 Haziran 2008'da, AB Dış Politika Yüksek Temsilcisi Javier Solana, 6 haftalık bir süre için İran'ın nükleer faaliyetlerine karşı yeni bir yaptırım kararı alınmamasını önermiştir.⁵⁰ 2009'da ise ABD Başkanı Barack Obama, İran'la nükleer programı konusunda, koşulsuz diyalog başlatmayı teklif etmiştir. İran, 21 Eylül 2009'da Kum kenti yakınlarında barışçıl amaçlı uranyum zenginleştirme tesisi inşa ettiğini UAEK'ya bildirmiştir.

1 Ekim 2009'da P5+1 ve İran, UAEK'nın denetimi ve işbirliği karşılığında yakıt çubukları sağlanması hususunda anlayış birliği sağlanmış fakat takasın şekli üzerinde uzlaşmaya varamamıştır. UAEK, 27 Kasım 2009'da Kum'daki tesisin inşasının durdurulmasını öngören bir karar almış, 17 Mayıs 2010'da düşük oranda zenginleştirilmiş uranyumun Türkiye'de muhafazasını ortaya koyan bildiri; İran, Türkiye ve Brezilya tarafından imzalanmıştır.⁵¹ Bildiriye göre, İran'ın düşük düzeyde zenginleştirdiği 1200 kilo uranyumu Türkiye'ye emanet etmesi, Batının da Tahran'daki araştırma reaktörü için 120 kilo nükleer yakıt çubuğu vermesi öngörülmüştür. Gelişmelere rağmen UAEK yönetim kurulu oy çokluğu ile kabul edilen bir

⁴⁷ Arı, A.g.e. s.440-449; Karabulut, A.g.e. s.19-20.

⁴⁸ Arı, A.g.e. s.79-80

⁴⁹ Dışişleri Bakanlığı, "İran'ın Nükleer Programına İlişkin Son Gelişmeler Hakkında Bilgi Notu", http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/Iran_Haziran_2010.pdf, (03.12.2011): 1

⁵⁰ Arzu Celalifer Ekinci, "Nükleer Krize İlişkin Çözüm Arayışları", <http://www.usakgundem.com/yazar/1003/n%C3%BCkleeer-krize-iliskin-%C3%A7%C3%B6z%C3%BCm-arayislari.html>, (04.12.2011): 1

⁵¹ Dışişleri Bakanlığı, A.g.e. s. 1

karar tasarısında, İran'ın nükleer programının askeri boyutundan kaygı duyulduğu ve İran'dan kaygıları gidermek üzere şeffaf bir şekilde işbirliği yapmasını istemiştir.⁵²

Bu sorun için UAEK dışında BM'ye bağlı diğer organlar eksenli süreçte ise yaptırım kararları ve bununla ilgili çalışmalar dikkati çekmektedir. BM nezdinde yürütülen çalışmalarda ABD, İran'a yaptırım uygulanmasını en güçlü şekilde destekleyen BMGK üyesi iken Çin ve Rusya ise aynı platformda İran'a ağır yaptırımlar uygulanmasına yanaşmamakta, hatta karşı çıkmaktadırlar.

Silahsızlandırma ya da KİS'lerin ortadan kaldırılması, BM'nin öncelikli hedeflerindedir. BM'nin desteği ile nükleer silahlardan arınmış bölgelerin kurulması üzerine antlaşma, genişletilmiş nükleer denemeleri yasaklayan antlaşma ve nükleer silahların sınırlandırılması anlaşması gibi geniş çaplı antlaşmaların yapılması sağlanmıştır.

Hatırlanacağı üzere 1963'de nükleer denemelerin kısmen yasaklanması antlaşması ile nükleer denemelerin atmosferde, uzayda ve su altında yapılmasının yasaklanması ve 1968'de NPT anlaşması yapılmıştır. Süreci takiben 1992'de, Kimyasal Silahlar Anlaşması ile kimyasal silahların kullanımı, stoklanması ve üretilmesi yasaklanmıştır. 1996 yılında ise nükleer denemeleri yasaklayan antlaşma ile tüm yeraltı nükleer denemelerinin yapılmasını yasaklayacak şekilde kapsam genişletilmiştir.⁵³

Bu bağlamda, BM'nin İran'a yönelik politikasının birtakım kilometre taşları vardır ve bunlar BMGK'nın kararlarıyla atılmıştır. Bu kararların önemlilerinden bazıları şunlardır.

İran'ın uranyum zenginleştirme çabalarıyla bağlantılı ve yeniden işleme faaliyetlerini durdurmasını talep eden BMGK'nın UNSCR 1737(2006) sayılı kararıyla; İran'a hassas nükleer materyal, teknoloji ve balistik füzelerin doğrudan veya dolaylı olarak satışı yasaklanmış ayrıca UAEK tarafından tespit edilecek olan hassas nükleer çalışmaların derhal askıya alınmasını amaçlanmıştır.⁵⁴ BMGK'nın UNSCR 1747(2007) sayılı kararıyla; Tahran üzerindeki ekonomik ve ticari yaptırımlar genişletilmiştir. Dönemin İran Cumhurbaşkanı söz konusu kararı, geçersiz bir kâğıt parçası olarak tanımlamıştır.⁵⁵

BMGK, ilave yaptırımlar öngören UNSCR 1803(2008) sayılı kararı ile UNSCR 1835(2008) ve UNSCR 1887(2009) sayılı kararları, genel olarak İran'dan uranyum zenginleştirme faaliyetlerine son vermesini, NPT antlaşmasının Ek Protokolü'nü imzalamasını ve UAEK ile işbirliğini artırmasını talep etmektedir.⁵⁶

Haziran 2010 tarihinde, UNSCR 1929(2010) sayılı BMGK kararı ile İran'ın nükleer faaliyetleri ve nükleer silah sistemi geliştirme çabaları hedef alınmakla birlikte daha sıkı mali kısıtlamalar, genişletilmiş kargo kontrolleri ve genişletilmiş silah ambargosunu da içeren yaptırımlar kabul edilmiştir.⁵⁷

İran'ın Nükleer Enerji Politikasının Yansımaları

Genel olarak bir ülkenin önemli hammadde kaynaklarına sahip olması, o ülke açısından önemli bir güç faktörüdür. Hammadde kaynakları endüstriyel üretim için daha da

⁵² Ali H. Yurtsever, "UEAK'tan İran Kararı", <http://www.aa.com.tr/tr/kategoriler/dunya/103366-iran-tasarisi-kabul-edildi>, (25.01.2012).

⁵³ Birleşmiş Milletler Kamusal İletişim Dairesi, "Birleşmiş Milletler Hakkında Her şey", http://www.unicankara.org.tr/everything_Turkish_final.pdf, (04.12.2011): 36

⁵⁴ Arzu Celalifer Ekinci, *İran Nükleer Krizi*, (Ankara: USAK Yayınları, 2009): 115

⁵⁵ Ekinci, A.g.e. s.123

⁵⁶ Türkiye Bankalar Birliği, "Bankacılar",

<http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/userfiles/file/DERGI%2079.pdf>, (24.03.2012): 23

⁵⁷ Dışişleri Bakanlığı, A.g.e.s. 1

önemlisi savaşabilecek güce sahip olmak için çok büyük önem taşır.⁵⁸ İran'ın bu avantajına rağmen küresel ve bölgesel ilişkileri gelişmemiştir. Hem siyasi hem de ekonomik ilişkilerinde potansiyelini kullanamadığı görülmektedir. Bunlara ilaveten 1979 devrimi, İran ile Batı arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiş ve İran, Batı için hep bir "öteki" olarak algılanmış gelmiştir.

Batılı Devletlerin Tutumu

Batı, İran'ın nükleer hesaplarının irrasyonel bir ideolojiden kaynaklandığını düşünmektedir. Oysaki İran'ın nükleer hesaplamalarının kaynağı irrasyonel ideolojiden öte, kendisine yönelik çeşitli tehditlerden kaynaklanmaktadır. İran'ın bölgesel güç olma stratejik doktrininin bir taraftan bağımsızlığına diğer taraftan uluslararası yaşamsal kabul edilen çıkarlarının korunmasına yardım edeceği kabul edilmektedir. Bu durumun sağlanmasının bir yolu olarak da nükleer hesaplar kullanılmaktadır.⁵⁹

Sahip olduğu enerji kaynakları ve jeo-stratejik konumu İran'ı önemli kılmaktadır. Rejimi ve rejimi yönetenlerin Batı karşıtı söylem ve tutumu dikkatleri İran üzerine çekmektedir. Batılı ülkelerin bölgesel, ekonomik, politik ve askeri çıkarları, İran'ın bölgesel önemini artıran diğer unsurlardır. En nihayetinde İran'ın öncelikle nükleer güce daha sonra da muhtemel nükleer silaha sahip olması olasılığı, İran'a yönelik tutumları belirleyen önemli bir diğer unsur olarak nitelenebilir.

Basra Körfezi'nin, 2020'li yıllarda da dünyada stratejik önemini koruyacağı, Asya açısından körfezin önemini anlaşılabileceği, Avrupa açısından var olan önemin devam edeceği iddia edilmektedir. Yukarı yönlü seyreden doğal gaz talebi, yeni jeopolitik gelişmelere ve uluslararası planda yeni bağımlılık ile beraber saflaşmalara yol açabilecektir.⁶⁰ Bu bağlamda İran, tarihin her döneminde bölge dışı güçlerin ilgisini çekmiş olup; Orta Asya ve Kafkaslarda oynadığı ifade edilen büyük oyunun en önemli aktörlerinden biridir.⁶¹ Örneğin, İngiltere ve Rus Çarlığı 19. yüzyılın başında İran üzerine giriştikleri rekabeti, 20. yüzyılın ortasına kadar sürdürmüşlerdir. Bu süreçte, rekabeti daha da derinleştiren gelişme, zengin petrol yataklarının keşfi olmuştur. İngiltere'nin küresel gücünün sona erdiğini ilan eden İkinci Dünya Savaşı, ABD'nin bölgesel aktör olarak onun yerini almasıyla devam etmiştir.⁶²

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, ABD-İran ilişkilerinde iki faktör belirleyici olmuştur. Bunlardan birincisi; İran jeopolitiğinin Sovyetler Birliği ile yeni bir anlam kazanmasıydı. İran, SSCB'nin güneyden kuşatılmasında önemli bir konuma sahipti. ABD'nin İran'a olan ilgisinin ikinci nedeni; ülkenin sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz yatakları olmuştur. Petrol, Batı ekonomisinin stratejik girdisi ve askeri gücünün olmazsa olmazı olmuştur. İran, bu nedenlerden dolayı, savaş sonrası dönemde ABD'nin ilgi odağında kalmıştır.⁶³

1952'de Başbakan olan Musaddık, İran petrollerini devletleştirme girişiminde bulunmuş fakat kısa süre sonra patlak veren ayaklanma ile iktidardan uzaklaştırılmıştır. Bu

⁵⁸ Arı, A.g.e. s.140

⁵⁹ Ray Takeyh, "Iran's Nuclear Calculations", *World Policy Journal*, Vol. 20, No. 2 (Summer, 2003): 21

⁶⁰ Zafer Akbaş, "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi", *History Studies*, Relationships of The USA and The Great Middle East Special Issue, (October 2011):10

⁶¹ Gökhan Özkan, "Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği", *Akademik Bakış*, (Cilt 4, No 7, Kış 2010): 34

⁶² Nihat A. Özcan, "İran Sorununun Geleceği Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler", http://www.tepav.org.tr/upload/files/1269869551r4959.Iran_Sorununun_Gelecegi_Senaryolar_Bolgese_l_Etkiler_ve_Turkiye_ye_Oneriler.pdf, (03.12.2011): 9

⁶³ Özcan, A.g.e. s. 10

süreci takiben İran, İslam Devrimi'nin gerçekleştiği 1979'a kadar ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olmuştur. Yıllar sonra bu planın arkasında petrol şirketleri ve ABD istihbarat örgütlerinin işi olduğu açığa çıkmıştır.⁶⁴ İran'daki bu gibi gelişmelerden memnun olmayan bazı kitleler, mollaların ve tüccarların önderliğinde ayaklanarak yönetimi ele geçirmiş ve Şah çareyi yurt dışına kaçmakta bulmuştur. Yeni dönemin dini ve siyasi lideri Humeyni, İslam Devrimi'ni takip eden günlerde ABD'yi devrimin düşmanı ilan ederken İsrail de bu düşmanlıktan hatırı sayılır bir pay almıştır.

İran ile ABD arasındaki ilişkiler 11 Eylül saldırıları sonrasında daha da gerginleşmiştir. Petrole olan yaşamsal ihtiyacı ve İran-İsrail arasındaki karşılıklı tehditlerin de etkisiyle ABD, İran'a karşı tutumunu sertleştirmiştir.⁶⁵ Bunun sonucu olarak da İran, günümüzde ABD'nin sürdürülebilir doğrudan ilişkisinin olmadığı nadir ülke konumuna gelmiştir.⁶⁶

Günümüzde ABD'nin İran'ın bölgesel etkinliğini sınırlamak için özel çaba harcadığı aşikârdır. Öyle ki, Ocak 1992'de ABD Dışişleri Bakanı James Baker, Orta Asya ziyaretinde, SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan yeni rejimlere, İran'la ilişkilerini geliştirmemeleri yolunda uyarıda bulunmuştur.⁶⁷ 11 Eylül terör saldırıları ise ABD'ye küresel gücünü pekiştirme fırsatı vermiştir. Bir anlamda bu saldırılar ABD'ye İran'ın nükleer teknolojiye ve dolayısıyla da nükleer silahlara sahip olmasının engellenmesi yönündeki politikasında önemli bir moral veya siyasal altyapı sağlamış gözükmektedir. Bu olaydan istifadeyle ABD, terörizm sorununu nükleer silahların yayılması sorunuyla birleştirerek ve teröristlerin bu tür silahları kullanarak verebilecekleri zararın şiddeti üzerinden bir korku yayarak; dünya kamuoyunu ve siyasal otoritelerini kendi safında tutmaya çalışmaktadır.⁶⁸

Yukarıda konusu geçen hatırlatmalardan hareketle ABD'nin Ortadoğu'ya ilgisinin nedenleri özetle hem tarihi nedenler hem saldırılar sonrası nedenler; petrol ve doğalgaz yataklarının güvenliği, enerji arzının sürdürülebilir olması, müttefik ülke güvenliğinin sağlanması, terörizm tehdidinin ortadan kaldırılması, KİS'lerin üretilmesi ve yayılmasının önlenmesi olarak ifade edilebilir.⁶⁹

Dünyada bilinen petrol ve doğalgaz kaynaklarının %65'inin Basra Bölgesi'nde, %17'sinin de Hazar Havzası'nda yer alması, bölgenin “enerjik” önemini ortaya koymaktadır. Enerji, sürdürülebilir bir ekonomik refahın ayrıca etkili, devamlı askeri güç, devletlerarası karşılıklı bağımlılık ile iç politikanın en önemli girdilerindedir. Bu bağlamda Ortadoğu ve Hazar Havzası, küresel güç sahibi devletlerin en önemli “çıkar bölgesi” olmuş ve dış politika da birincil ilgi merkezi olmaya devam edecek gibi görünmektedir.⁷⁰ Bu bağlamda İran'a yönelik uygulanan politik baskının bir anlamda nedeni, bu şekilde cevap bulmuş olmaktadır.

ABD'nin küresel ve bölgesel çıkarları ile Ortadoğu Bölgesi'nin jeo-stratejik ve jeo-ekonomik özellikleri birleşince, ABD için İran'a yönelik baskı ya da çevreleme politikası adeta “kaçınılmaz”, hatta bölgesel bağlamdaki sorunlar arasında “öncelikli” hale gelmektedir. Dünya petrol ticaretinin 1/3'ünün ticaret ya da nakliyesinin yapıldığı ve stratejik önemi oldukça

⁶⁴ Özcan, A.g.e. s. 11

⁶⁵ Akbaş, A.g.e. s.7

⁶⁶ Aydın ve Tekbıyık, A.g.m. s. 10

⁶⁷ Akdevelioğlu, A.g.e. s. 142

⁶⁸ Güner Özkan, “ABD-İran Arasında Nükleer Güç ve Güvenlik Sorunu”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, (Cilt 44, No 509,2007): 22.

⁶⁹ Aydın ve Tekbıyık, A.g.m. s. 11

⁷⁰ Özcan, A.g.e. s. 16

yüksek bir yer olan Hürmüz Boğazı'nın kontrolünün İran'da bulunması, İran'ın stratejik önemini artırırken, ABD'nin çıkarlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle, ABD, İran'ı bir tehdit unsuru olarak algılamaktadır.

İranlı yetkililere göre İsrail, ABD'deki Yahudi lobisinin gücü sayesinde kurulduğu günden beri komşularıyla yaşadığı problemlerde ABD'den destek görmüştür. Dahası, nükleer faaliyetlerini durdursalar bile ABD tarafından kendilerine yöneltilmiş siyasi, askeri baskının ve karşılıklı derin güvensizliğin ortadan kalkacağına inanmamaktadırlar. Böyle düşüncelerini sağlayan önemli sebeplerden biri, ABD'nin KİS'e sahip olmadığını bildiği halde Irak'ı işgal etmesidir.⁷¹ ABD'nin Ortadoğu ve İran'a yönelik ilgisinin bir diğer nedeni ise KİS'leri "düşman devletlerin" yanı sıra terör örgütlerinin de kullanmasına engel olmak amacıyla gütmesidir. Aksi halde, ABD çıkarlarının gerçekleşmesi ihtimalinin zorlaşabileceği gibi İsrail'in varlığı da tehdit altında kabul edilebilecektir. Bu durum, Soğuk Savaş sonrası dönemde, ABD'nin en önemli güvenlik sorunu olarak görülmüştür.⁷² ABD, uluslararası terörizm ile savaşını her ne amaçla yapıyor olursa olsun, terörizmi kendi güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algıladığını göstermiştir.

Bir başka açıdan, ABD'nin senelerden beri İran'ı çevrelemesinin de İran'ı silahlanmaya ittiği söylenebilir. Hali hazırda Körfez'de binlerce ABD askeri bulunmaktadır. İran, ABD'nin Körfez'deki ve bölgedeki askeri varlığını kendisi için tehdit olarak görmektedir. Bu durumda, İran'ın nükleer çalışmalarını durduracağını söylemek mümkün görünmemekle beraber, tehdit altında olma hissinin nükleer silah üretimine yönlendirebileceği de iddia edilebilir.

George W. Bush döneminde ABD, nükleer enerji görüşmeleri için İran ile masaya oturmanın şartını uranyum zenginleştirme programından tamamen vazgeçmek olarak açıklamıştır. Bu tutum İran ile ABD arasında gerilime neden olmuştur. ABD söz konusu dönemde, Muhafazakârların etkisi ile güvenlik öncelikli politikalar izleyen bir devlet ve İran'a karşı güç kullanma arzusunda olsa da Irak ile aynı dönemde İran'a müdahale neredeyse imkânsız görüldüğü ya da yıkıcı etkilerinin olacağı öngörülerek bu tutumundan vazgeçmiştir. Obama döneminde ise ön şarttan vazgeçilmiş ve diplomatik görüşmeler başlatılmıştır.

İran'ın nükleer programı, Obama döneminin en can sıkıcı dış politika konularından biri olarak nitelendirilmektedir. ABD bu dönemde, İran'ın nükleer programına yönelik "kırmızıçizgiler" belirlemiştir. İran'ın nükleer silahları üretmesi ve bunu HAMAS, Hizbullah gibi üçüncü gruplara transfer etmeye kalkışması kırmızıçizgilerin ihlali olarak değerlendirilmiştir.⁷³

Obama yönetiminin İran Devrimi'nin üzerinde, geçmiş diğer bütün Amerikan başkanlarından daha yıkıcı etki bıraktığı değerlendirilmektedir. Bu yıkıcı etkinin asıl kaynağı da Obama yönetiminin İran'a karşı açıktan düşman tavır sergilemeyip diplomasiye olanak tanınması olarak ifade edilmektedir.⁷⁴ Buradan Başkan Obama'nın, İran'ın nükleer programına

⁷¹ Özkan, A.g.m. s. 28

⁷² Özcan, A.g.e. s. 16

⁷³ [Eric S. Edelman](http://www.foreignaffairs.com/articles/67162/eric-s-edelman-andrew-f-krepinevich-jr-and-evan-braden-montgomer/the-dangers-of-a-nuclear-iran), Andrew F. Krepinevich Jr and [Evan Braden Montgomery](http://www.foreignaffairs.com/articles/67162/eric-s-edelman-andrew-f-krepinevich-jr-and-evan-braden-montgomer/the-dangers-of-a-nuclear-iran), "The Dangers of a Nuclear Iran", <http://www.foreignaffairs.com/articles/67162/eric-s-edelman-andrew-f-krepinevich-jr-and-evan-braden-montgomer/the-dangers-of-a-nuclear-iran>, (30.07.2012).

⁷⁴ [Aslı Bali](http://www.merip.org/mero/mero051612), "Iran Will Require Assurances", An Interview with Hossein Mousavian, <http://www.merip.org/mero/mero051612>, (16.05. 2012).

ilişkin sorunu diplomatik yollarla çözmek istediği anlaşılacakla birlikte söz konusu sorun için askeri seçeneğe başvurmak istemediği anlaşılmaktadır.⁷⁵

ABD Savunma Bakanı Leon Panetta, Washington'daki bir açıklamasında; “askeri müdahalenin bütün seçenekler tükendikten sonra son seçenek olduğunu ama hata yapmanın söz konusu olmayacağını, ne yapmaları gerekiyorsa bunun gereğini yapacaklarını” dile getirmiştir.⁷⁶ Yapılan bu açıklamadan, ABD'nin askeri seçenekten uzak durduğunu ama gerekirse askeri müdahaleyi bir seçenek olarak da gördüklerini anlamak mümkündür.

İran, 1200 kilo civarındaki uranyumu (LEU-Low Enrichment Uranium) verip, karşılığında 120 kiloluk yakıt çubukları alma teklifini kabul etmişti. İran, böylece silah yapma niyetinde olmadığını ispat etmiş olacaktı ancak ABD “İran yönetimi uranyum zenginleştirme programını askıya almakta başarısız oldu” açıklamasını yapmıştır. İran'ın onlarca yıldır süren nükleer geçmişi ve ulusal gururun sembolü haline gelen nükleer programın bağımsızlığından vazgeçmesi, İran'da bir nevi rejim değişikliğinin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.⁷⁷ Buradan hareketle, ABD'nin aslında İran'da bir rejim değişikliği isteği uzantısı olarak da nükleer programın bağımsızlığından vazgeçilmesini istediği anlaşılmıştır.

Süreci izleyecek şekilde, Haziran 2010'da BMGK, İran'a karşı yeni yaptırım kararı almıştır. Mayıs 2010'da uranyum takası anlaşması imzalatmış olan Türkiye ve Brezilya İran'a ambargo kararının aleyhinde oy kullanmıştır. Buna rağmen 15 üyeli BMGK'da ABD, Britanya, Fransa, Rusya, Çin'in oluşturduğu beş daimi üyenin de dahil olduğu 12 üye lehde oy vererek ambargo kararı alınmıştır. P5+1 olarak formüle edilen BMGK 5 daimi üyesi ve Almanya'nın dahil olduğu grup ile nükleer müzakerelerin sürdürülmesi uluslararası toplumun bir kararı olarak İran'a bildirilmiş, İran ise uranyumu %20 oranında zenginleştirmek isteğinden vazgeçmeyeceğini dile getirmiştir.

2012'de P5+1 ülkeleriyle İran arasındaki müzakereler 15 Nisanda İstanbul gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki müzakereler sırasıyla Bağdat, Moskova ve yeniden İstanbul'da yapılmıştır. Türkiye söz konusu müzakerelere uzak geçmişte de ev sahipliği yapmış olmakla birlikte buradan Türk politikacıların konu hakkında ilgili oldukları gibi bir sonuç da çıkarılabilir.

İran, müzakerelerde Türkiye'nin, %20 oranında uranyum zenginleştirme isteğinden vazgeçmesi doğrultusundaki, isteğini kabul etmemiştir. Devamında ABD, 28 Haziran 2012'ye kadar ülkelere İran'dan petrol alımından vazgeçmeleri çağrısı yapmakla birlikte, AB'de 1 Temmuz 2012'den itibaren ambargoyu uygulayacağını duyurmuştur. Hatta 1 Temmuz'u bile beklemeden; Yunanistan, İngiltere ve Fransa, petrol ithalini durdurmuştur.

ABD tarafı sürekli olarak İran'ın nükleer çalışmalarını izleme ve baskılama politikası gütmektedir. Şubat 2013'te Beyaz Saray Sözcüsü Jay Carney, İran'ın Natanz'daki ana uranyum zenginleştirme tesisine yüksek teknolojiye sahip yeni santrifüjler yerleştirmek istediğine ilişkin haberler aldıklarını ancak bununla ilgili kanıtın veya ayrıntının bulunmadığını belirtmiştir. Carney, bu isteğin şaşırtıcı olmadığını ancak yeni santrifüjlerin BM Güvenlik Konseyi'nin ve

⁷⁵ Mark Landler, “U.S. Urged to Confront Iran on Nuclear Work”, http://www.nytimes.com/2012/06/21/world/middleeast/doubts-raised-about-us-diplomacy-on-iran-and-nuclear-issues.html?_r=2, (20.06. 2012).

⁷⁶ Al Jazeera, “West Agrees to Relaunch Iran Nuclear Talks”, <http://www.aljazeera.com/news/europe/2012/03/201236134836102808.html>, (07.03.2012).

⁷⁷ Ceyda Karan, “Türkiye ve Brezilya'nın Soktuğu Çomak”, *Radikal Gazetesi*, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=998468&CategoryID=100&Rdkref=1>, (24.05.2010).

Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu kararlarının devam eden ihlali olduğunu ifade etmiştir.⁷⁸ İran'ın, 1970'li yıllardan bu yana uranyum zenginleştirmede kullandığı IR-1 santrifüjlerini IR-2M ile değiştirmek için uzun süredir çaba sarf ettiği iddia edilmektedir. ABD tarafı, İran'ın tutumunun bu çabanın bir ürünü olduğunu ve uluslararası toplumun kararlarına uymadığını savunmaktadır.

İran Meclisinin Bütçe ve Planlama Komitesi'nde görev alan milletvekili Gulam Rıza Katip, Batı'nın yaptırımları yüzünden ülkenin petrol gelirlerinin son dokuz ayda %45 düştüğünü söylemiştir. Katip, yaptığı açıklamada, petrol ihracatındaki düşüşü Petrol Bakanı Rüstem Kasımî'nin meclise verdiği rapordan öğrendiklerini ve rapora göre "son dokuz ayda petrol satışlarının %40, petrol gelirleri ise %45 düşmüş" olduğunu dile getirmiştir.⁷⁹ Ancak bu düşüşe rağmen İran'ın Batının isteklerini kabul edeceğini söylemek aşırı iyimser bir değerlendirme olacaktır.

5+1 ülkelerini temsilen AB Dış Politika Şefi Catherine Ashton, her iki taraftan teknik uzmanların İstanbul'da bir araya geleceğini kaydetmiş ve taleplerinin %20 oranında uranyum zenginleştirilmesinin durdurulması, mevcut stokların yurtdışına taşınması ve Fordo uranyum zenginleştirme tesisinin kapatılması olduğunu belirterek "Seçim İran'ın" demiştir.⁸⁰ Ancak İstanbul'da yapılan müzakerelerden çıkan somut sonuç, müzakere sürecinin devam etmesine yönelik irade açıklamaları olmuştur. ABD yönetimi Tahran'a Mart 2013'e kadar BM nükleer gözlemcileriyle işbirliği yapmalarını aksi halde konuyu BM gündemine taşıyacağını bildirmiştir. Müzakerelerin sürdürülmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

İran'ın izlediği politikaların bir diğer önemli boyutunu da Avrupa Birliği (AB) oluşturmaktadır. AB-İran ilişkilerinin en sıkı olduğu alan, enerji alanıdır. İran, AB'nin enerji ihtiyacını karşılayan en önemli tedarikçi ülkelerden biridir. Bu nedenle İran'ın izlediği enerji politikası AB'nin de çıkarlarını etkilemektedir.

AB, İran ile devam eden çatışmalı durumla ilgili olarak yürütülen görüşmelerde anahtar bir rol oynamak istemektedir. AB aynı zamanda nükleer programı nedeniyle İsrail'in İran'a askeri müdahalesini önlemek amacıyla zaman kazanmak da istemektedir.⁸¹ Ancak elde edilmek istenen sonuçların kolay olmayacağı anlaşılmaktadır. Çünkü bir taraftan İran, diğer taraftan İsrail birbirlerine tehditler savurmakta ve çatışmacı bir tutum içine girmektedir.

Washington tarafından da desteklenen klasik Avrupa tezine göre, nükleer enerjiye sahip olan bir İran, bölgede daha da güçlenecektir. Bunun sonucunda, Batı gün geçtikçe İran ile ilgili daha çok gündem oluşturmak durumunda kalacaktır.⁸²

AB, zaman içinde zengin enerji kaynaklarına sahip olan İran ile yakınlaşmak istemiştir. 21 Ekim 2003'te AB ile İran şu noktalarda anlaşmışlar; İran, UAEK Ek

⁷⁸ Basın İlan Kurumu, "Beyaz Saray, İran'ın Uranyum Zenginleştirme Programının Hızını Artırmayı Planlamasını, "Uluslararası Yükümlülüklerin Devam Eden İhlali" Olarak Nitelendirdi", <http://www.bik.gov.tr/uluslararasi-yukumluluklerin-devam-eden-ihlali-haberi-24746>, (01.02.2013)

⁷⁹ BBC News, "İran'ın Petrol Geliri % 45 Düştü", http://www.bbc.co.uk/turkce/ekonomi/2013/01/130108_iran_oil.shtml, (30.01.2013).

⁸⁰ *Akşam Gazetesi*, "Nükleer Görüşmelerin Adresi Yine İstanbul", 21.06. 2012.

⁸¹ Juliane von Mittelstaedt, Ralf Neukirch and Christoph Schult, "Playing for Time: Europeans Take Lead on Iran Nuclear Negotiations", <http://www.spiegel.de/international/world/playing-for-time-europeans-take-lead-on-iran-nuclear-negotiations-a-820852.html>, (12.03.2012).

⁸² Shmuel Bar, "A Nuclear Iran and the Ramifications of a Poly-Nuclear Middle East", *Working Paper, The 12th Herzliya Conference*, January 2012, www.herzliyaconference.org/en/Bar_AnuclearIran.pdf, (12.07.2012).

Protokolü'nü imzalayacak ve Meclis'inde onay sürecini başlatacak, tüm zenginleştirme çalışmalarını da durduracaktır. AB, bu bağlamda İran'ın nükleer enerji hakkını tanıyacaktır.⁸³ Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla beraber İran'ın, nükleer faaliyetlerine tekrar başlayacağını açıklaması, söz konusu antlaşmada bazı problemler yaşanmasına neden olmuştur. AB ve ABD'nin İran'ın nükleer politikasına yönelik tutumlarının birbirine yaklaşmakta olduğu hissedilmektedir.⁸⁴ ABD, İran ile resmi diplomatik ilişki kurma zorluğundan ötürü taleplerinin bir kısmını AB üzerinden iletmiş, AB ise sorunun diplomatik müzakereler yoluyla çözülebileceğine inandığını deklare etmiştir.⁸⁵ Avrupa Komisyonu'nun enerjiden sorumlu üyesinin, İran'dan petrol ithalatının yasaklanması konusunda AB ülkeleri arasında bir fikir birliği olup olmadığı yönündeki bir soruya, "Evet, oluştu sanırım" şeklinde yanıt vermesi manidardır. Avrupa'da yaşanmakta olan ekonomik sıkıntılar göz önünde bulundurulduğunda, yasağın uygulanabilirliğine şüpheyle yaklaşılmıştır.⁸⁶

P5+1 ve İran arasındaki nükleer müzakere sürecine, P5+1 ülkeleri adına AB Dışişleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ve İran adına [İran](#) Baş müzakerecisi Said Celili önderlik yapmıştır. Müzakerelerle ilgili olarak; yapılan açıklamalarda, artık güven artırıcı adımlar atılması gerektiğini ifade eden Ashton, "Sürdürülebilir bir süreç istiyorsak belli bir zemin oluşturmalıyız" derken, Said Celili ise işbirliğine dayalı yaklaşım çerçevesinde başarılı bir görüşme yaptıklarını belirtmiş⁸⁷ ve "bugün yaptığımız çalışmalara baktığımda, işbirliğine dayalı yaklaşım çerçevesinde başarılı bir görüşme yaptığımızı düşünüyorum. İleriye doğru bir adım attık ve bu süreçte bugüne kadar geldiğimiz noktayı temel alarak ileriye doğru devam ettiğimizde, bundan sonraki görüşme turunda da başarılı olabileceğimizi umuyorum" demiştir.⁸⁸ Yapılan görüşmelerde [İran](#)'ın, NPT anlaşmasının yükümlülüklerini yerine getirmesi ve [İran](#)'ın barışçıl amaçlarla nükleer programını sürdürme hakkına da saygı gösterilmesi üzerinde uzlaşmış ve yürütülen çalışmaların yapıcı olduğu, devamının da getirileceği duyurulmuştur.⁸⁹

Rusya ve Çin'in Tutumu

İran'ın izlediği nükleer enerji politikasının bir tarafında Batılı güçler varken, diğer tarafında ise yakın müttefik olan Çin ve Rusya gibi ülkeler vardır. Birçok Batılı güç, İran'ın barışçıl amaçlı olduğunu iddia edilen nükleer enerji isteğine karşı çıkarken, Rusya ve Çin gibi bazı ülkeler İran'ı kendi çıkarları doğrultusunda desteklemektedir.

11 Eylül saldırıları ABD'ye terörle mücadele söylemi altında bir taraftan dünyanın çeşitli bölgelerinde askeri operasyonlar yürütme imkânı verirken, diğer taraftan ABD'nin birçok ülkeyle yakın işbirliği içine girmesine de imkân sağlamıştır.⁹⁰ Hal böyle iken,

⁸³ Talha Köse, "İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkânları", <http://www.setav.org/ups/dosya/24693.pdf>, (12.04.2012): 98

⁸⁴ Aydın ve Tekbıyık, A.g.m. s. 12

⁸⁵ Köse, A.g.m. s. 45-46

⁸⁶ Euroactiv, "AB İran'a Petrol Ambargosunda Anlaştı", <http://www.euractiv.com.tr/enerji/article/ab-irana-petrol-ambargosunda-anlasti-022878>, (17.12.2011): 1

⁸⁷ Ayten Çiftçi, Ela Demir, "İstanbul'da Yapıcı Atmosfer", *Zaman Gazetesi*, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1273729&title=istanbulda-yapici-atmosfer>, (15.04.2012).

⁸⁸ Milliyet Gazetesi, "2.Nükleer Müzakereler Bağdat'ta...", <http://dunya.milliyet.com.tr/2-nukleer-muzakereler-bagdat-ta-/dunya/dunyadetay/14.04.2012/1528400/default.htm>, (15.04.2012).

⁸⁹ Cengiz Özbek, "Kritik Zirveden Çıkan Sürpriz Sonuç", *Hürriyet Gazetesi*, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/20347947.asp>, (15.04.2012).

⁹⁰ Çağrı, A.g.m. s. 143

bölgelerinde artan ABD nüfuzundan ötürü, hem İran hem de Rusya rahatsızlıklarını zaman zaman dile getirmektedir. Bu bağlamda Rusya ve İran arasındaki ikili ilişkiler 8 Ocak 1995 tarihinde Moskova'da imzalanan nükleer işbirliği antlaşmasına bağlı olarak İran'ın nükleer programının desteklenmesi sonucu artmıştır.⁹¹ Kibaroglu'na göre söz konusu anlaşma, iki ülke arasında sıradan sayılabilecek bir nükleer işbirliği anlaşması olmasına karşın, Batılı güvenlik çevrelerinde alarm zillerinin çalmasına yol açmıştır. Gerek Rusya Federasyonu, gerekse İran, NPT'ye üye ülkeler olduğu için böyle bir işbirliğine gitmeleri çok doğal olması gerekirken, böyle değerlendirilmeyerek karşı çıkmıştır. Bunun nedeni, nükleer teknolojinin "ikiyüzlü" olması gerçeğinde yatmaktadır.⁹² Bir başka deyişle, aynı nükleer tesisler bilimsel, teknolojik ve barışçıl amaçlar için olduğu kadar, askeri amaçlar için de kullanılabilir.

İran'ın, ABD ve AB ile yaşadığı sorunlar nedeniyle Rusya ile olan ilişkisine ihtiyacı, Rusya'nın bu ilişkiye olan ihtiyacından daha fazladır. Bölgede İran'ın etkinliğini Moskova denetlemekte hatta sınırlamaktadır. Tahran, oyunun kurallarını Moskova'nın belirlemesini çoğunlukla kabullenmekte, başta Türkiye olmak üzere, bölge ülkelerinin etkisinin sınırlandırılması ve kontrol altında tutulması konusunda Rusya ile benzer politikalar izlemektedir.⁹³ Rusya Federasyonu, ABD ve İsrail önderliğinde uzun yıllardır devam eden baskılara rağmen, İran'a nükleer enerji alanında destek verme fikrinden caydırılmamıştır. Çünkü Rusya Federasyonu'nun Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi güneyden kuşatılması ihtimali, Rusya için rahatsız edicidir.⁹⁴

Çin ise hızla büyüyen bir dev olup en hızlı sanayileşen ülkelerin başında gelmektedir. 2050'de dünyanın en büyük sanayisine sahip ülkesi olacağı bile tahmin edilmektedir. Ortada bir gerçek var ki, dünyadaki üçüncü nükleer güç olmayı başaran Çin, üçüncü uzaya insan gönderen ülke olmayı da başarmıştır.⁹⁵ 1996 Mayıs'ında Mashad-Tejen demiryolu bağlantısının açılması, Çin'i Türkmenistan üzerinden İran'a bağlamıştır. İki ülke arasındaki enerji işbirliği ise 2004 yılında başlamıştır. Çin, İran ile 100 milyar dolar değerinde 25 yıllık bir petrol ve doğal gaz antlaşması imzalamıştır. Günümüzde İran, Çin'in petrol ihtiyacının yaklaşık olarak %17'sini karşılamaktadır. Ayrıca Çin'in, İran'a füze teknolojisi materyalleri verdiği dair bazı belgeler de ortaya çıkarılmıştır.⁹⁶ Genel olarak Çin ve Rusya ikilisi, İran'a karşı yaptırım kararlarının uygun olmadığını iddia ederek ayak direten ülkeler ola gelmişlerdir. Bunun etkisiyle İran'a karşı uluslararası yaptırım kararların hafiflemesinde büyük rol oynamışlardır.

Rusya ve Çin'in BMGK'daki veto yetkisi İran için önemli bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Her iki ülkenin Ortadoğu'da ABD etkisinin yayılmasından rahatsızlık duyduğu ve İran'a bu nedenle destek verdiği de söylenebilir. Bölgede Batı etkisinin sınırlandırılması hem Çin'in hem de Rusya'nın çıkarlarına uygun olduğu için de ittifak kurdukları iddia edilebilir.

Söz konusu ittifaka Kuzey Kore'de dahil edilebilir. Kuzey Kore, Batı ile sorunlu ilişkilere sahip bir diğer ülke olarak Rusya ve Çin gibi İran ile dostane ilişkilere sahiptir.

⁹¹ Aydın ve Tekbıyık, A.g.m. s. 11

⁹² Mustafa Kibaroglu, "İran Bir Nükleer Güç mü Olmak İstiyor?", s. 277

⁹³ Akdevelioğlu, A.g.e. s. 142

⁹⁴ Aydın ve Tekbıyık, A.g.m. s. 12

⁹⁵ Burak Çınar, "Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları", http://ph.academia.edu/Burak%C3%87%C4%B1nar/Papers/918618/TARİHTE_UCUNCU_GUC_VE_ORTA_ASYA_ENERJİ_SAVASLARI, (15.12.2011): 36-37

⁹⁶ Arzu Celalifer Ekinci, "Çin Orta Doğuda Çeşitli Yollardan İmajını Güçlendirmeyi Hedefliyor", <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=2239>, (15.12.2011): 1

Kuzey Kore'nin resmi haber ajansı KCNA, Kuzey Kore'nin nükleer silah geliştirmesi için İran'a yardım ettiği iddialarının “saçma” olduğunu duyurmuştur.⁹⁷ Son olarak Venezüella'nın uluslararası arenada Chavez'in kişiliğinde bütünleşen “Anti-Amerikanizm” kültürü, Ahmedinejad'ın duruşunu “devrimci duruş” olarak değerlendirmiş ve İran'ı öncelikli konumda tutmuştur.⁹⁸

Sonuçta Çin, Rusya, Kore, Venezüella gibi devletler İran'ı ve Suriye'yi de yanlarına alarak bölgesel çıkarlarını koruma politikası izlemişlerdir. Bu nedenle Batı için “öteki” kabul edilen bir İran anılan ülkeler için bir müttefik sayılabilir.

Bölgesel Yansımalar

Türkiye ile İran arasında gelişen siyasi ilişkiler ticari ve ekonomik ilişkileri de artırmıştır. Zamanla süreç terörle mücadele alanında işbirliği, uyuşturucu ile mücadele ve kültürel işbirliğine kadar geniş bir sahaya yayılmıştır.⁹⁹ Konu hakkında Türkiye, Ortadoğu'nun nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge olması gerektiğini, İran'ın barışçıl maksatlarla nükleer enerji üretme ve kullanma hakkı olduğunu savunmaktadır.¹⁰⁰ Bu bağlamda, radar sisteminin NATO şemsiyesi altında konuşlandırılmasını sağlayan Türkiye,¹⁰¹ genel olarak bölgesinde barış yönlü aktif rol politikalar izlemekte ve karar vericileri bu konuda cesaretlendirmektedir.¹⁰² Ancak İran'ın nükleer çalışmalarından çıkabilecek herhangi bir sonuç ya da bu çalışmaların muhtemel sonuçlarından herhangi biri nükleer silah üretimi ise bunlar Türkiye'nin çıkarlarına aykırı olacaktır. Buna rağmen Türkiye, Batının İsrail ve İran'a yönelik diplomatik ve siyasi açıklamalarında sadece İran'ı eleştirmesini de haklı bulmamakta ve eleştirmektedir.

İsrail ile İran arasındaki mevcut durum için cumhurbaşkanlarının söylemleri açıklayıcıdır. Ahmedinejad'ın İsrail'i haritadan silme çağrısı, Şimon Peres tarafından bir Yahudi soykırımı çağrısı olarak değerlendirilmiştir.¹⁰³ İsrail Cumhurbaşkanı Perez'in “İran'a karşı askeri saldırı, diplomatik seçeneklerden daha yakın” olduğuna dair açıklaması,¹⁰⁴ İsrail'in İran'a yönelik tutumunun en net göstergelerinden biridir. Ki bu gibi gerilim dolu açıklamalar, bölgenin kronik hastalıkları olup bir anlamda kulaklarımız bunları duymaya aşınadır.

İran nükleer çalışmalarının yansıma bulduğu önemli bölgesel aktörlerden biri de Suudi Arabistan'dır. Genel bir ifade ile Suudi Arabistan ve İran rekabet halinde birer ülke konumundadır. Bunun sebebi Suudi Arabistan'daki Şii nüfus ile bölgesel nüfus alanlarıdır. Ek

⁹⁷ Habertürk Gazetesi, “Kuzey Kore: İran'a Yardım Etmiyoruz”, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/689340-kuzey-kore-irana-yardim-etmiyoruz>, (19.12.2011).

⁹⁸ Stratejik Düşünce Enstitüsü, “Latin Amerika'da İran Varlığı”, <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1072/latin-amerikada-iran-varligi.aspx>, (19.12.2011): 1

⁹⁹ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye İran Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-iran-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (03.12.2011): 1

¹⁰⁰ Bülent Aras, “Türk-İran İlişkileri: Değişim ve Süreklilik”, <http://www.bulentaras.com/fp/files/ASAM2006.pdf>, (03.12.2011).

¹⁰¹ Erdem Kaya, Hazar Vural, “İran Dış Politikasında Tehdit Algıları ve Dinamikler”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1150:ran-d-politikasinda-tehdit-alglar-ve-dinamikler&catid=77:ortadoğu-analizler&Itemid=150, (03.12.2011).

¹⁰² Tayyar Arı ve Ferhat Pirinççi, “Türkiye'nin Yeni Orta Doğu Politikası ve Suriye ile Lübnan'daki Algılamalar”, *Akademik Bakış*, (Cilt 4, Sayı 7, 2010): 1

¹⁰³ Atasoy, A.g.e. s. 130

¹⁰⁴ Milliyet Gazetesi, “Nükleer Rapora Doğru Gerilim Dorukta”, <http://dunya.milliyet.com.tr/nukleer-rapora-dogru-gerilim-dorukta/dunya/dunyadetay/08.11.2011/1460411/default.htm>, (05.12.2011).

olarak Suudiler genelde Batı yanlısı politikalar izlerken, İran, Rusya ve Çin yanlısı politikalar izlemektedir. Bu durum iki ülke arasındaki rekabeti daha da artırmaktadır.

Dahası, Özünde Müslüman birer ülke olmalarına karşın Suudi Arabistan'daki Vahhabilik inancı ile İran'daki Şiilik inancı birbirine zıttır.¹⁰⁵ İran, Suudi Arabistan'ı ABD ile sıcak ilişkileri, İsrail politikalarına karşı etkisiz tutumu ve petrol politikaları nedeni ile eleştirirken Suudi Arabistan ise İran'ı teröre destek vermek ve Şii/Fars yayılcılık politikası gütmekle suçlamaktadır.¹⁰⁶ Bazı kaynaklara göre Suudi Arabistan yönetimi ABD'ye çeşitli defalar İran'a askeri müdahale yapması yönünde telkinlerde bulunmuştur.¹⁰⁷

Bölgenin bir diğer önemli aktörü de Suriye'dir. Suriye de Batı karşıtı duruşuyla dikkati çekmektedir. Suriye, günümüzde yaşadığı iç karışıklığa rağmen 1979 devriminden beri İran'ın en yakın müttefiklerinden biridir. Humeyni yönetimini Arap ülkelerinden ilk tanıyan ülke Suriye'dir. Suriye, İran-İrak Savaşı sırasında da İran'ı desteklemiştir. Benzer şekilde Suriye'de Arap Baharı kaynaklı protesto gösteriler başlayınca, İranlı yetkililer Esad iktidarını desteklediklerini beyan etmişlerdir.¹⁰⁸

Son olarak İran-Ermenistan ikili ilişkilerini yorumlayacak olursak, İran ülkesindeki Azeri nüfus yoğunluğuna ve Ermenistan-Azerbaycan arasındaki çatışmalı ilişkilere rağmen Ermenistan ile dostane ilişkiler kurmuştur. Batı üzerinde lobicilik faaliyetleri aracılığıyla etkili olabilen Ermenistan'ın ise İran'ın nükleer çalışmalarını kendisi için bir "sorun" olarak algılamadığını söylemek gerekir.

Hem Batı'daki etkisi hem de bölge ülkeleri arasındaki stratejik ve politik konumu Ermenistan'ı önemli bir aktör haline getirmiştir. Bu açılardan düşünülecek olursa, İran-Ermenistan ilişkileri bölgesel konumları dolayısıyla önem arz etmektedir. İran Dışişleri Bakanı ile Ermenistan Enerji Bakanın görüşmelerinden yansıyan şu diyalogun mevcut durumu somutlaştırdığı düşünülebilir. İranlı Bakan, Ermenistan ile İran arasında tarihi derin ilişkilerin olduğunu duyurmuş ve bu ilişkilerin gelişmesini umduğunu açıklamıştır. Bunun üzerine Ermenistan Enerji Bakanı, Ermenistan ile İran arasında politik problem olmadığını ve bunun iki taraflı ilişkilerin farklı alanlarda gelişmesi için iyi bir önkoşul olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁹

Sonuç

İnsanoğlunun geçmişine baktığımızda, her zaman bir güç mücadelesi söz konusudur. Nükleer güç mücadelesi de aslında bir güç mücadelesidir. Her ülke kendi çıkarını öncelemekte ve diğer ülkelere göre üstün olanaklara sahip olmak istemektedir. Enerji sorunu, günümüz devletlerinin çözmekte en çok zorlandığı sorunlardan biridir. Özellikle nükleer enerji; ekonomik olduğu kadar, askeri ve politik boyutu da olan bir enerji çeşidi olarak büyük bir rekabet alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

İran'ın yaşamakta olduğu problemi, mevcut düzenin bozulmasını istemeyen çevrelerin endişeleri olarak da yorumlayabilmek mümkündür. Her doğan yeni bir gün sahip olunan bilgi düzeyini arttırmakla birlikte günümüz devletlerini birbirlerine daha bağımlı hale getirmektedir.

¹⁰⁵ Cem Yılmaz, "İran ve Suudi Arabistan'ın Bitmeyen Bölgesel Rekabeti", *Orta Doğu Analiz*, (Cilt 3, No 26, Şubat 2011): 53.

¹⁰⁶ Ünal Gündoğan, "1979 İran İslam Devrimi'nin Orta Doğu Dengelerine Etkisi", *Orta Doğu Analiz*, (Cilt 3, No 30, Haziran 2011): 69.

¹⁰⁷ Yılmaz, A.g.m. s.60

¹⁰⁸ Güneş Özyurt, "Suriye deki Gelişmeler ve Türkiye İran İlişkileri", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1124:suriyedeki-gelimeler-ve-tuerkiye-ran-likileri&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150, (19.12.2011).

¹⁰⁹ Ermeni Haber Ajansı, "İran Dışişleri Bakanı: İran ile Ermenistan Arasında Tarihi İlişkileri Var", <http://www.ermenihaber.am/siyaset/iran-disisleri-bakani/>, (19.12.2011), s.1

Bu bağlamda, çeşitli ülkelerle diplomatik ilişkilerini karşılıklı askıya almış olan İran yönetimi, stratejik bir oyun oynamaktadır. İran için bu oyunun içinde nükleer teknolojiden vazgeçmek yoktur. Nükleer enerjiden vazgeçmenin İran için “kırmızıçizgi” olduğu anlaşılmaktadır. İran’ın diplomasinin kendisine sağladığı bütün imkânları kullanarak zaman kazanmaya ve bu arada nükleer teknolojisini de ilerletmeye çalıştığı söylenebilir. İran’ın yakın dönemde yeni nesil nükleer santralleri devreye sokması da bu konudaki kararlılığının bir diğer delilidir. Yeni nesil nükleer santralleri İran’ın nükleer çalışmalarının yeni bir aşamaya geçişi olarak anlamak da mümkündür.

Sürekli güç dengelerinin değiştiği dünya devletler düzeninde, İran’ın nükleer programının başlatılmasında teknik destek sağlayan ABD ve diğer batılı devletler, bugün İran’ın nükleer faaliyetlerini durdurmak için azami gayret sarf etmektedirler. Batı, İran’ın uluslararası hukukun kendisine verdiği bir hak olan uranyumu %20 zenginleştirme hakkını anılan sebeplerden dolayı kullandırmak istememektedir. Buradan Batı’nın nükleer enerji nedeniyle İran üzerine baskılarının devam edeceği de anlaşılmaktadır. Ancak gerek ABD’nin içinde bulunduğu ekonomik ve politik zayıflama eğilimindeki konum, gerekse uluslararası konjonktür, İran’a olası askeri müdahale seçeneğini zayıflatmakta ve diplomasiyi “zorunlu yol” haline getirmektedir. Uzun yılların diplomasi geleneğine ve tecrübesine sahip olan İran’ın, Batının kırmızıçizgilerini de iyi bildiği ve diplomatik taktikleri çok iyi kullanarak devam edeceği anlaşılmaktadır.

İran günümüzde uranyumu yaklaşık %3 düzeyinde zenginleştirmiş durumdadır. Bu konuda daha yüksek oranlar da ifade edilmektedir. Bu oranı arttırarak hastanelerde izotop olarak ve bilimsel çalışmalarda kullanmak istemektedir. Nükleer yakıt olarak kullanmak üzere %20 oranında zenginleştireceğini de duyurmuş durumdadır. Buradan Batı’nın, İran’ın nükleer silah ya da atom bombası yapmak isteğini doğrulayan kesin veri elde edemediği anlaşılmakla beraber, politik olarak, İran’ı kontrol etmek amacıyla veya kaygısında olduğu ifade edilebilir.

Bütün bunlardan başka, söz konusu ilişkinin günümüzdeki önemli bir boyutunu oluşturan ambargo kararlarından istenen sonuçların elde edilmesi neredeyse imkânsız görünmektedir. Devrimden bu yana ambargo ve baskı altında olan, mallarına ve varlıklarına el koyulan İran’ın günümüzdeki konumu ve gücü ambargo kararlarıyla istenilen sonuçların tam olarak elde edilemeyeceğini doğrular niteliktedir. Sorun silahlı çatışmaya dönmeden, diplomatik yollarla çözülmeye çalışılmakla beraber, geçen her günün İran’ın lehine işlediği de düşünülmektedir. Ancak konjonktürel değişimler, güç mücadeleleri ya da değişimlerinin nükleer sorunu büyük bir çatışmaya dönüştürme olasılığının olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Böyle bir durumdan da en çok etkilenecek ülkelerden biri Türkiye’dir.

Kaynakça

Akbaş, Zafer, “ABD’nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu’da Güç Mücadelesi”, *International History Studies, Relationships of the USA and the Great Middle East Special Issue*, (October 2011):1-18.

Akbaş, Zafer, *Irak Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye*, (Barış Kitap, Ankara, 2011).

- Akdevelioğlu, Atay, “İran İslam Cumhuriyeti’nin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları”, *Uluslararası İlişkiler*, (Cilt 1, Sayı 2, Yaz 2004): 129-160
- Akşam Gazetesi*, “Nükleer Görüşmelerin Adresi Yine İstanbul”, 21.06.2012
- Al Jazeera, “West Agrees To Relaunch Iran Nuclear Talks”, <http://www.aljazeera.com/news/europe/2012/03/201236134836102808.html>, (07.03.2012).
- Aras, Bülent, “Türk-İran İlişkileri: Değişim ve Süreklilik”, <http://www.bulentaras.com/fp/files/ASAM2006.pdf>, (03.12.2011).
- Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, (MKM Yayıncılık, Bursa, 2011).
- Arı, Tayyar ve Pirinççi, Ferhat, “Türkiye’nin Yeni Orta Doğu Politikası ve Suriye ile Lübnan’daki Algılamalar”, *Akademik Bakış*, (Cilt 4, Sayı 7, 2010): 1-16.
- Atasoy, Defne, *İran’da Şah Sonrası Nükleer Enerji Politikası*, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.
- Atun, Ata, “[İran’in Nükleer Tesisinde Patlama \(1\)](http://www.ataatun.org/iranin-nukleer-tesisinde-patlama-1.html)”, <http://www.ataatun.org/iranin-nukleer-tesisinde-patlama-1.html>, (30.01.2013).
- Aydın, Dilek ve Tekbıyık, Arif, “İran Nükleer Programının Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2007, (5): 105-128.
- Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, “İran’ı Anlamak”, <http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/irani-anlamak.pdf>, (28.11.2011).
- Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, “Orta Doğu’da Güncel Güvenlik Sorunları”, http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/ortadogu_rapor.pdf, (24.11.2011).
- Bâli, Aslı, “Iran Will Require Assurances”, An Interview with Hossein Mousavian, <http://www.merip.org/mero/mero051612>, (16.05. 2012).
- Bar, Shmuel, “A Nuclear Iran and the Ramifications of a Poly-Nuclear Middle East”, *Working Paper, The 12th Herzliya Conference*, January 2012, www.herzliyaconference.org/en/Bar_AnuclearIran.pdf, (12.07.2012).
- BBC News, “İran’ın Petrol Geliri % 45 Düştü”, http://www.bbc.co.uk/turkce/ekonomi/2013/01/130108_iran_oil.shtml, (30.01.2013).
- Basın İlan Kurumu, “Beyaz Saray, İran’ın Uranyum Zenginleştirme Programının Hızını Artırmayı Planlamasını, "Uluslararası Yükümlülüklerin Devam Eden İhlali" Olarak Nitelendirdi”, <http://www.bik.gov.tr/uluslararasi-yukumluluklerin-devam-eden-ihlali-haberi-24746>, (01.02.2013)
- Birleşmiş Milletler Kamusal İletişim Dairesi , “Birleşmiş Milletler Hakkında Her Şey”, http://www.unicankara.org.tr/everything_Turkish_final.pdf, (04.12. 2011).
- Brzezinski, Zbigniew ve Gates, Robert M., *İran’ın Zamanı Geldi*, (Profil Yayıncılık, İstanbul, 2004).
- Çağrı, Erhan, “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül’ün Etkileri”, *Uluslararası İlişkiler*, (Cilt 1, Sayı 3, Güz 2004): 123-149
- Çınar, Burak, “Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları”, http://ph.academia.edu/Burak%20C3%87%C4%B1nar/Papers/918618/TARIHTE_UCUNCU_GUC_VE_ORTA_ASYA_ENERJI_SAVASLARI, (15.11. 2011).
- Çiftçi, Ayten ve Demir, Ela, “İstanbul’da Yapıcı Atmosfer”, *Zaman Gazetesi*, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1273729&title=istanbulda-yapici-atmosfer>, (15.04.2012).
- Dalar, Mehmet, “İran’ın Nükleer Programı: Uluslararası Hukuk Bağlamında Bir Analiz”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, (Cilt 7, No 24, 2008): 270-303

Dayday, Necmi, “Nükleer Enerji ve Nükleer Santral Kazaları”, <http://www.trntp.org/trntp-haberler/135-nuekleer-enerji-ve-nuekleer-santral-kazalari.html>, (27.11.2011).

Dışişleri Bakanlığı, “İran’ın Nükleer Programına İlişkin Son Gelişmeler Hakkında Bilgi Notu”, http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/Iran_Haziran_2010.pdf, (03.12.2011).

Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye İran Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-iran-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (03.11.2011).

Edelman, Eric S., Krepinevich Jr, Andrew F. and Montgomery, Evan Braden, “The Dangers of a Nuclear Iran”, <http://www.foreignaffairs.com/articles/67162/eric-s-edelman-andrew-f-krepinevich-jr-and-evan-braden-montgomer/the-dangers-of-a-nuclear-iran>, (30.07.2012).

Ekinci, Arzu Celalifer, “Çin Orta Doğuda Çeşitli Yollardan İmajını Güçlendirmeyi Hedefliyor”, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=2239>, (15.12.2011).

Ekinci, Arzu Celalifer, “Nükleer Krize İlişkin Çözüm Arayışları”, <http://www.usakgundem.com/yazar/1003/n%C3%BCkleeer-krize-iliskin-%C3%A7%C3%B6z%C3%BCm-arayislar.html>, (04.12.2011).

Ekinci, Arzu Celalifer, *İran Nükleer Krizi*, (Ankara: USAK Yayınları, 2009).
cevreonline, “Enerji Çeşitleri”, <http://www.cevreonline.com/yakitlar/enerji2.htm#nukleer>, (27.11.2011).

Enerji ve Çevre Teknolojileri Strateji Grubu, “Vizyon 2023 Projesi”, <http://www.eteat.gazi.edu.tr/makale/enerji-cevre.pdf>, (25.11.2011).

Ermeni Haber Ajansı, “İran Dışişleri Bakanı: İran ile Ermenistan Arasında Tarihi İlişkileri Var”, <http://www.ermenihaber.am/siyaset/iran-disisleri-bakani/>, (19.12.2011).

Euroactiv, “AB İran’a Petrol Ambargosunda Anlaştı”, <http://www.euractiv.com.tr/enerji/article/ab-irana-petrol-ambargosunda-anlasti-022878>, (17.11.2011).

Gündoğan, Ünal, “1979 İran İslam Devrimi’nin Orta Doğu Dengelerine Etkisi”, *Orta Doğu Analiz*, (Cilt 3, No 30, Haziran 2011): 67-73

Haber Türk Gazetesi, “Kuzey Kore: İran’a Yardım Etmiyoruz”, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/689340-kuzey-kore-irana-yardim-etmiyoruz>, (19.11.2011).

İnol, Uğur, “Türkiye’nin Enerji Sorunu ve Nükleer Enerji”, http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/625abb8e458a797_ek.pdf?dergi=JEOLUJ%C4%25B, (26.11.2011).

Karabulut, Bilal, “Uluslararası Yaptırımların Hukuksal Bir Analizi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, (Cilt 3, Sayı 12, 2007): 15-40

Karan, Ceyda, “Türkiye ve Brezilya’nın Soktuğu Çomak”, *Radikal Gazetesi*, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=998468&CategoryID=100&Rdkref=1>, (24.05.2010).

Kaya, Erdem ve Vural, Hazar, “İran Dış Politikasında Tehdit Algıları ve Dinamikler”, http://www.bilgesam.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1150:ran-d-politikasnda-tehdit-alglar-ve-dinamikler&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150, (03.12.2011).

Kıbaroğlu, Mustafa, “Enerji mi? Silah mı? Nükleer’in İki Yüzü”, <http://www.mustafakıbaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/Kıbaroglu-AvrasyaDosyasi-Nukleer-04Haziran2005.pdf>, (26.11.2011).

Kıbaroğlu, Mustafa, “İran Bir Nükleer Güç mü Olmak İstiyor?”, *Avrasya Dosyası-İran Özel Sayısı*, (Cilt 5, No 3, 1999): 271-282

Kıbaroğlu, Mustafa, “İran’daki Gelişmelerin Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler”, <http://www.mustafakıbaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/Kıbaroglu-HarbAkademileri-Sempozyum-Iran-Mart2006.pdf>, (23.11.2011).

Kıbaroğlu, Mustafa, “Kuzey Kore’nin Nükleer Silah Programı: Sebepler ve Sonuçlar”, *Uluslararası İlişkiler*, (Cilt 1, Sayı 1 Bahar 2004): 154-172

Köse, Talha, “İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkânları”, <http://www.setav.org/ups/dosya/24693.pdf>, (12.04.2012).

Landler, Mark, “U.S. Urged to Confront Iran on Nuclear Work” , http://www.nytimes.com/2012/06/21/world/middleeast/doubts-raised-about-us-diplomacy-on-iran-and-nuclear-issues.html?_r=2, (20.06. 2012).

Milliyet Gazetesi, “2.Nükleer Müzakereler Bağdat’ta...”, <http://dunya.milliyet.com.tr/2-nukleer-muzakereler-bagdat-ta-dunya/dunyadetay/14.04.2012/1528400/default.htm>, (15.04.2012).

Milliyet Gazetesi, “Nükleer Rapora Doğru Gerilim Dorukta”, <http://dunya.milliyet.com.tr/nukleer-rapora-dogru-gerilim-dorukta/dunya/dunyadetay/08.11.2011/1460411/default.htm>, (05.12.2011).

Mittelstaedt, Juliane von, Neukirch, Ralfand Schult, Christoph, “Playing for Time Europeans Take Lead on Iran Nuclear Negotiations”, <http://www.spiegel.de/international/world/playing-for-time-europeans-take-lead-on-iran-nuclear-negotiations-a-820852.html>, (12.03.2012).

Özbek, Cengiz, “Kritik Zirveden Çıkan Sürpriz Sonuç”, *Hürriyet Gazetesi*, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/20347947.asp>, (15.04.2012).

Özcan, Nihat Ali, “İran Sorununun Geleceği Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye’ye Öneriler”, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1269869551r4959.Iran_Sorununun_Gelecegi_Senaryolar_Bolgesel_Etkiler_ve_Turkiye_ye_Oneriler.pdf, (03.12.2011).

Özkan, Gökhan, “Türkiye’nin Orta Asya ve Kafkasya’daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği”, *Akademik Bakış*, (Cilt 4, No 7, Kış 2010): 17-40

Özkan, Güner, “ABD-İran Arasında Nükleer Güç ve Güvenlik Sorunu”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, (Cilt 44, No 509,2007): 21-34

Öztürk, Tuğçe E., “Yeni Dönem Türkiye-ABD İlişkileri: Fırsatlar ve Riskler”, <http://www.tasam.org/Files/PDF/abdsonucraporu.pdf>, (03.11.2011).

Özyurt, Güneş, “Suriye deki Gelişmeler ve Türkiye İran İlişkileri”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1124:suriyedeki-gelimeler-ve-tuerkiye-ran-likileri&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150, (19.11.2011).

Politik Akademi, “Psikolojik Savaş Kavramı ve Uluslararası İlişkiler”, <http://www.politikakademi.org/2011/01/psikolojik-savas-kavrami-ve-uluslararasi-iliskiler>, (24.01.2012).

Quillen, Chris, “Iranian Nuclear Weapons Policy: Past Present, and Possible Future”, *Middle East Review of International Affairs*, (Vol. 6, No. 2, June 2002): 17-24.

Sandıklı, Atilla, “İran’ın jeopolitiği, ABD ve Türkiye”, <http://www.tuicakademi.org/index.php/yazarlar/73-atilla-sandikli-tum-yazilari/413-iranin-jeopolitigi-abd-ve-turkiye>, (23.11.2011).

Stratejik Düşünce Enstitüsü, “Latin Amerika’da İran Varlığı”, <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1072/latin-amerikada-iran-varligi.aspx>, (19.12.2011).

Takeyh, Ray, “Iran's Nuclear Calculations”, *World Policy Journal*, (Vol. 20, No. 2, Summer, 2003): 21-28

Temurçin, Kadir ve Aliğaçoğlu, Alpaslan, “Nükleer Enerji ve Tartışmalar Işığında Türkiye’de Nükleer Enerji Gerçeği”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/33/823/10456.pdf>, (25.11.2011).

Türkiye Bankalar Birliği, “Bankacılar”, <http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/userfiles/file/DERGI%2079.pdf>, (24.03.2012).

Uşaklı, Ali Bülent, “Nükleer Güç Olarak İran’ın Uluslararası Sistemdeki Yeni Konumu ve Konunun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, (No 13, Mayıs 2009): 107-122.

Uşaklı, Ali Bülent, *Savaşın Dönüşümünde Teknolojik Gelişmelerin Etkisi*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Ütük, Seçim, “Nükleer Enerji ve Türkiye”, http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=19:nuekleer-enerji-ve-tuerkiye&catid=6:nuekleer&Itemid=55, (27.11. 2011).

Yavaş, Umut, *Yeni Dünya Düzeninde Ekonomik Yaptırımların Stratejik Kullanımı*, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2006.

Yıldırım, Metin ve Örnek, İbrahim, “Enerjide Son Seçim: Nükleer Enerji”, sbe.gantep.edu.tr/~sbd/index.php/sbd/article/download/6/5, (23.11.2011).

Yılmaz, Cem, “İran ve Suudi Arabistan’ın Bitmeyen Bölgesel Rekabeti”, *Orta Doğu Analiz*, (Cilt 3, No 26, Şubat 2011): 53-62

Yurtsever, Ali H. , “UEAK’tan İran Kararı”, <http://www.aa.com.tr/tr/kategoriler/dunya/103366-iran-tasarisi-kabul-edildi>, (25.01.2012).

Yüksel, Mete, “Nükleer Enerji ve Türkiye”, <http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1261/nukleer-enerji-ve-turkiye>, (27.11.2011).